

MİDHAT CEMAL KUNTAY'IN GARB'A TENKİTLERİ: *İFTİRA-YI TAASSUB*

Midhat Cemal Kuntay's Critics to the West: *İftira-yı Taassub*

Selda GÜNER*

Öz

Bu makale, Mithat Cemal Kuntay'ın az bilinen ve dolayısıyla yeni harflerle yayınlanmamış ve bir Batı tenkidi olan 1911 tarihli *İftira-yı Taassub* eserinin, takdim ve teşhirini yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Osmanlıca yazılmış olan bu risale bugünkü Türkçe'ye aktarılacaktır. Midhat Cemal'in henüz 28 yaşında iken yazdığı bu risale, yaşlı imparatorluğun genç kalemlerinden birinin imzasını taşımaktadır. Diğer yandan bu çalışma, metnin özerkliği de dikkate alacak ve fakat yazar ve metnin öznelliklerinin muayyen bir tarihselliğin sınırları tarafından oluşturulduğunu ihmal etmeyecektir. Öncelikle Midhat Cemal'in Türk edebiyatı tarihindeki yeri, onun şahsi özellikleri de hesaba katılarak anlatılacaktır. Onun milli hislerini eserlerine yansıtması belirgin bir özelliğidir. Zira İmparatorluğun çöküş devrine şahitlik etmiş bir edibin eserlerinde bu hislerin mevcudiyeti şaşırtıcı değildir. *İftira-yı Taassub* yazdığı sene, İmparatorluğun Afrika'daki son toprağı Trablusgarb İtalyanlarca işgal edilmişti. Akabinde de Balkan savaşları meydana gelecekti. *İftira-yı Taassub*, İmparatorluğun zevalinin Türk münevverleri üzerindeki tesirlerini gösteren örneklerden yalnızca biridir. Ayrıca bu makalede, doğulu bir aydının Batı'ya yönelttiği eleştiriler dikkate alınacaktır. Zira bu risale bir oryantalizm eleştirisidir ve Batıda din ve taassup ilişkisini örnekleriyle açıklamak niyetiyle yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Midhat Cemal Kuntay, Batı, İslam, İftira-yı Taassub, Eleştiri.

Abstract

This article aims to present and expose a less known text written in 1911 by Midhat Cemal Kuntay (1885-1956). This tractate is also going to translate to modern Turkish from Ottoman letters. *İftira-yı Taassub* that Midhat Cemal wrote at the age of 28, has signature of one of the young pens of the old empire. On the other hand, this study will also take into account the autonomy of the text and but it will not be neglected that the subjectivity of the author and his text was created by variable of a certain historicity. Midhat Cemal's place in the history of Turkish literature will be explained by taking into account his personal characteristics. It is a distinctive feature of reflecting his national feelings in his works. It is not surprising that the presence of these national feelings in the works of a litterateur who witnessed collapse of Ottoman Empire. The year when he wrote *İftira-yı Taassub*, Tripoli the last Ottoman land in Africa, was occupied by Italians and afterwards the Balkan wars broke out. *İftira-yı Taassub* is only one of the examples of the impact of the collapse of the Empire on the Turkish intellectuals. In addition, in this work the criticism of an intellectual from East towards West will be taken into consideration. This tractate is a critique of Orientalism and it was written with the intention of explaining the relation with religion and bigotry with examples from the history of Europe.

Keywords: Midhat Cemal Kuntay, West, Islam, İftira-yı Taassub, Critic.

Giriş

1913 yılı 1860'larda gazete-mecmua idareleri, kalemler etrafında teşekküle başlayan ve bir ara Paris ve Londra'ya yolu düşen- Yeni Osmanlı aydın sınıfının -Tanpınar'ın deyimiyle Şinasi ekolünün- dil ve üslubunun; *Servet-i Fünûn* ve *Edebiyat-ı Cedide* biçimciliğini aşarak akademik ve siyasî forma kavuştuğu bir devri simgeliyordu. (Tanpınar, 2012) Nitekim ana akım siyasî akımlar kendi yayınları etrafında teşkilatlanmaya II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren (1908) zaten başlamışlardı: Cavit Bey (1875-1926) ve Ahmet Şuayb Bey (1876-1910) gibi liberaller 1908'den itibaren *Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye* dergisini, Selanik'te Ali Canip (1887-1967), Ömer Seyfettin (1884-1920) ve Ziya Gökalp (1876-1924) ise 1910'dan itibaren *Genç Kalemler*'i ve 1911 yılında ise Yusuf Akçura (1876-1935)'nın riyasetinde *Türk Yurdu* yayınlamaktaydılar. *Türk Yurdu*'nun Akçura (1876-1935)'dan başka Ahmed Agayef (1869-1939) ve Halim Sabit (1883-1946) 'Türk milliyetperver' sıfatlı kimi yazarları da 1908 yılında yayına başlayan *İslamcı Sırat-ı Müstakim* dergisinin yazı heyetindeydiler. Mehmet Akif (1873-1936)'in nüfuz sahibi olduğu bu derginin bir diğer kalemi şairin aynı zamanda dostu olan Ahmet Mithad (1844-1912) idi.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sguner@hacettepe.edu.tr.

Bütün bu mecmualar, 1908 öncesi Jön Türklerle ünsiyeti olan kişilerdi. Ancak bütün bu dergiler farklı dikkat ve duyarlıklarına kısaca ideolojik farklılıklarına rağmen önceki “*istibdat*” devrinin “militan, romantik ve ajitatif” hürriyetçi söylemleri yerine toplum ve ülke meselelerine –İslam’ın çağın idraki karşısındaki statüsü, Osmanlı kadının gelecekteki mevkisi, miliyetçilikle İslam’ın ilişkisi, batının iki yüzü, esnafın vaziyeti-modern bir bakışla kusurlu ve eksik görünen her şeye ağırlık verilmişti.

Mithat Cemal ve Taassup-Türk muhafazakarlığının genel kalıp ve söylemlerinde mündemiç problem alanlarını -muhafazakar söylemin bizatihi kendisinin bir problem olduğu abartısına düşmeksizin- cari muhafazakar söylem, Batıcı-kozmopolit aydınların Batı karşısında tenkitçi olmak yerine teslimiyetçiliklerini peşin bir yargı olarak öne sürer ve bütün diğer tartışmalar bu a priori temel üzerinde yürütülür. Fiktif figürler, romancıların batılı palyaço kıyafeti giydirerek seyircilerin önüne asrî Hacivat’lar olarak attıkları Felatun Bey’den Efruz ve Ali Nizami Bey’e kadar mirasyedi, şipsevdi ancak yarım yamalak Fransızca bilen havailerdir. Oysa romancı geleneksel-kültürel kaygı gibi muhafazakar bir endişe adına karakter oluşturmak yerine poetik endişe peşinden koşmuş olsaydı ‘şarklı bir cemiyette garblı olmak’ etrafında diyalektik bir dram örgüsü yaratabilirdi. Bu açıdan Türk romanının bir İvan Karamazof’u olmamıştır. Muhafazakar endişe cemiyeti korurken, negatif bireyi öldürmüş ve lakin onu Müslüman mezarına defnetmekle cüzi müsamahasını da göstermiştir.

Mithat Cemal Kuntay’ı Şinasi (1826-1871)’nin (Kahraman, 2010, 166-169) öncüsü olduğu Osmanlı aydın tipinin genel çerçevesine yerleştirmek mümkündür. Bu tip entelektüel donanım itibarıyla Fransızca bilmeyi ve bu sayede Paris merkezli ‘Edebiyatçılar Cumhuriyeti’ üyeleri Hugo, Rimbaud’la manevi bağ kurmayı ve fakat Osmanlı kültürel/ edebî mirasına karşı saygılı ve yenilikçi davranmayı başarmıştır.

İftira-yı Taassub risalesini, önce Midhat Cemal hakkında biyografik bilgi verilip devamında takdim-tehir tarzı için değerlendirmek mümkündür. Bu minvalde Ansiklopediler sıkıştırılmış malumat depoları olarak özet ve çoğu kez bir iki sayfayı geçmeyen başlangıç verileri tedarik ederler. Maddeler, yazarı hakkında neredeyse hiç bir tahmine izin vermeyen, mekanik ve rasyonel malzeme yorumsuz kısaca disipline edilmiş, tüketime hazır standart metinler olarak karşımıza çıkar. Fiiller dili geçmiş zaman kipinde özne ise üçüncü tekil şahıstır. Malumatı kusursuz kılmak adına yazarı müphemleştiren, gayr-i şahsiliğe iten ansiklopedi maddeciliği teknik gerekliliklerden dolayı söz gelimi daha çok kişi hakkında en sahit bilgiyi verme endişesi yüzünden böyle davranmak zorundaysa da Türk Edebiyat tarihçiliğinde bu yöntem ‘Hayatı ve Eserleri’ alt başlıklı incelemelerde kendini gösterir. Esasen bu incelemelere hakim olan tarz, ‘Who is who?’ ve ‘Terâcim-i Ahvâl’ türü kitaplara hakim olan genişletilmiş ansiklopedi maddeciliği tarzıdır. (Yetiş, 2013, c. 2/1) Bu yöntem sadık kalınarak öncelikle Mithat Cemal Kuntay hakkında kısaca malumat verilebilip, daha sonra eserlerinden bahsedilecektir.

Hayatı ve Eserleri Dahilinde Midhat Cemal

Midhat Cemal, İşkodra’lı bir eşraf ailesine mensup Selim Sırrı Bey ile Samiye Hanım’ın oğlu olarak 1885’de İstanbul’da dünyaya gelmiş ve 30 Mart 1956’da vefat etmiştir. İlk ve orta okulu devlet okulunda (Mekteb-i Osmani) tamamladıktan sonra Saint Josef Lisesi’ne başlamış fakat daha sonra kaydını aldırıldığı Vefa İdadisi’nden mezun olmuştur. (İnal, c. 2, 1988, s. 958); (*Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.2, 2010, s. 658-659) Babasının vefatı (1902) sebebiyle ailesinin geçimini sağlamak için özel dersler veren Midhat Cemal’in şiir merakı da Mühürdar Emin Paşa’nın konağına gittiği yıllarda başlamıştır. Daha sonra Mekteb-i Hukuk’a gitmiş ve 1908 senesinde Türkiye’de ilk hukuk doktorası yapan kişi olmuştur. Hukuk mektebinde yüksek tahsilini bitirdikten sonra 1908 de aynı fakültede yaptığı doktorasındaki muvaffakiyeti İdare Hukuku hocası Hakkı Paşa’nın

dikkatini çekince onun yanında muallim muavini olarak göreve başlamıştır. (Göktürk, 1987, s. 8) Kâtip olarak girdiği Adliye Kalem-i Mahsus'undan müdürlüğe kadar yükselmiş, I. Hukuk Mahkemesi üyeliği ve daha sonra 1923'de ölümüne kadar ise Beyoğlu Dördüncü Noterliğinde bulunmuştur. (Gövsa, 1945-1946, s. 225); (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 5, 1982, s. 442-443); (Sanay, 2002, s. 6); (Aklın, 2014); (Necatigil, 2016) Hakkı Süha Gezgin'in de belirttiği gibi, "Midhat Cemal'in asıl hüviyeti sanatkârlığıdır. Öteki işleri, sırf bunu yükseltmek için yapar." (Gezgin, 2013, s. 188)

Midhat Cemal'in edebî çalışmalarında öncelikli yeri şiirleri almaktadır. 1903'de Mehmed Âkif'le tanışan Midhat Cemal'in hayatında şair-i âzamın tesiri de görülmektedir. Onun edebiyat dünyasında tanınmasında ve ayrıca dini ve milli hislerini şiirlerine taşımasında Mehmet Akif'in rolü olduğu anlaşılmaktadır. (Durmuş, 1998, s. 68) Mehmet Akif, henüz yolun başındaki genç edebiyatçıya rehberlik yapmıştır diyebiliriz. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanının ilk dönemlerinde Mehmet Âkif (1873-1936)'le beraber yazdıkları "Acem Şahına" başlıklı şiirle edebiyat dünyasında tanınmıştır. (Habip, 1932, s. 350); (Kuntay, 2014, s.) Diğer yandan Midhat Cemal 1908'den önce, bir süre için hapsedilmiştir (8 Mart 1906). Mehmed Âkif bu olayın tesiriyle Midhat Cemal'e atfen Meşrutiyet'in ilanından sonra *İstibdat* isimli şiiri yazmıştır. Şiir aşağıdaki dörtlükten de anlaşılacağı üzere sabık Sultan II. Abdülhamid'e bir tenkit niteliği taşımaktadır.

Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdad,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad!
Diyor ecdadımız makberlerinden: "Ey sefil ahfad,
Niçin binlerce ma'sum öldürürken her gelen cellad,
Huruş etmezdi, mezbuhane olsun, kimseden feryad?" (Ersoy, 2005, s. 81)

Eserleri

Midhat Cemal pek çok akranı gibi ilkin şiir yazar, çünkü şiir söylemi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e form ve içerik değiştirmiş olsa da Türk münevver kamusunun ortak söylemidir. Genç şair kudema meclisine dahil olabilmek için şairliğini ispat etmek mecburiyetindedir. Nitekim edebiyat alanında ismini duyurması Mehmet Akif'le birlikte 1908 Meşrutiyet'i esnasında yazdığı *Acem Şahına* şiiriyledir, bir yıl sonra *Resimli Kitap*'ta yayınlanan *Elhamra*'da tanınırlığını artırır. (Onun şimdilik hayal perisinin İran'dan kalkıp İspanya'ya uğradığı söylenebilir.) *Kemal* onun dört perdelik manzum piyesidir (1912). 1913 yılı Midhat Cemal'in yazı kariyeri için 4 kitaplık bir verimliliğe işaret eder: Birinci yayım, ilk cildi manzum ikinci cildi mensur olarak *Nefâis-i Edebiye* başlıklı bir Güldeste (Antoloji) dir; ikinci kitap bir garb eleştirisi olan *İftira-yı Taassub*, üçüncü kitab *Tefeyyüz* ve son kitap *Hitâbet ve Münazara Dersleri*. 1914 *Hitâbet Dersleri*, ders kitabı olarak hazırlanan *Edebiyat Defteri* (1915). 1918 *Yirmi Sekiz Kanun-ı Evvel Çanakkale* harbine dair üç perdelik manzum piyes ki bu onun *Kemal*'den sonraki ikinci tiyatro eseridir. Yazdığı dergi ve gazeteler ise *Güneş*, *Çınaraltı* ve *Son Posta'dır*.

Midhat Cemal edebiyat alanında *Sırât-ı Müstakim* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi devrin mühim dergi ve gazetelerinde eserlerini yayınlamaya başlamıştı. Şiirlerinde daha ziyade kahramanlık ve vatan sevgisi temalarını işlediği görülmektedir. (Kahraman, 2002, s. 379-380) Onun şiir uslubu hakkında Gövsa, "Şair epope tarzında, yani bizde eskiden hamasî ve desitanî denen yolda muvaffak, kuvvetli bir nazım diline sahiptir" demektedir. (1945-1946, s. 225) Ayrıca İsmail Habip de, "Fikirlerini azametle ifadeye mütemayildir; hislerine haşmet vermek istiyor, enfüsî ve ince terennümlere değil afakî ve şişkin haykırıslara ehemmiyet vermektedir" şeklinde izah etmektedir. Midhat Cemal'in *Elhamra* şiirinden bahsederken Habip, metafizik kavramları kullanması sebebiyle onun Abdülhak Hâmit'le benzer üslubuna da değinmiştir. Habip'e göre Midhat Cemal, "Hâmid'in içiyle, Âkif'in dışından doğmuş gibidir". (Habip, 1932, s. 351).

Diğer taraftan Mithat Cemal'in hamasi şiirleri daha ziyade 1915-1918 yılları arasında *Harp Mecmuası*'nda yayınlanmıştı. “Çanakkale'den Kaçanlara-İngilizlere”, “Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Askere”, “Serhaddeki Askere”, “Galiçya'daki Türk Askerine”, “Romanya'daki Türk Ordusu'na” bu şiirlere örnek verilebilir. Midhat Cemal'in şiirlerindeki vatan ve ölüm ilişkisini Mitat Durmuş analiz etmiştir. Ona göre, Midhat Cemal'in yetiştiği dönem eserleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. “Şiirlerde görülen ölüm teminin hemen tamamına yakını bir büyük ideal uğrunda toprakla kucaklaşma şeklinde kendini gösterir. Bu ülkü, şahsiyetlerin varlık sebebi olan ve onların bir bütünlük halinde bir arada bulunmalarını temin eden değerler üzerine kuruludur. Mithat Cemal Kuntay'ın şiirlerinde kahramanların uğruna ölümü dahi tercih edecekleri en yüce değer, vatan ve toprağı vatan kılan unsurlardır.” (Durmuş, 2008, s. 198, 200)

Millî Edebiyat'ın dairesine katılan Midhat Cemal yine de şiirlerini aruz vezniyle yazmaya devam etmiştir. (Göktürk, 1987, s. 40); (Sanay, 2002, s. 1-2) Ayrıca dil ve uslubu bakımından bu akımın dışında görünür. (Okay, 2005, s. 72-74) Zira *İftira-yı Taassub*'dan da anlaşılacağı üzere Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara sıkça baş vurması, dilde sadeleşmeye vurgu yapan Millî Edebiyat hareketiyle tezat teşkil etmektedir. Fakat şiirlerinde işlediği konular itibarıyla Millî Edebiyat mecrasında yer alır. Mithat Cemal'in tarihi ve içtimai şiirlerinde Mehmed Akif ile Yahya Kemal'in, epik şiirlerinde ise Abdülhak Hamid'in etkisinden bahsetmek mümkündür. (Kahraman, 2002, s. 380) Tarihi konular ve mazinin büyüklüğü şiirlerinde öncelikli yere sahiptir. Midhat Cemal'in ayrıca *Üç İstanbul* (1938) isimli romanı da bulunmaktadır. Şiir ve tiyatronun yanına roman ve biyografi yazarlığını eklemesi ise cumhuriyet devrindedir. *Mehmet Akif* (1939), *Devrinin Olayları ve İnsanları Arasında: Namık Kemal* (Üç cilt: 1944, 1949, 1956) *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi* (1946).

Midhat Cemal'in edebî çalışmalarının haricindeki bazı eserlerinde iyi derecede Fransızca bildiğini görmekteyiz. Mesela Vering'in *Hukuk İçin Mücadele* ve Maupassant'ın *Yvette* isimli eserlerini, ayrıca Servet Yesari ile beraber *Epikürün Bahçesi* ve Hilmi Ziya ile de *Elizabeth*'i Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme etmişti. Dersaadet kıstaslarına göre Midhat Cemal Avrupaî bir hayatın adamıdır aynı zamanda. Tanzimat tipi yani bir tarafıyla Doğulu bir tarafıyla da Batılıdır. Ayvazoğlu eserinde Midhat Cemal'in alafranga tarzı hayatını şöyle anlatmıştır: “En güzel kumaşlardan en seçkin terzilere diktirilmiş elbiseler giyer, çayını, kahvesini Lebon'da içer, yemeğini Abdullah Efendi Lokantası'nda yer, zevkle döşenip antika eşyalarla bezenmiş bir evde otururdu.” (Ayvazoğlu, 2014, s. 13-14); (Ortaç, 1960, s. 90) Midhat Cemal'in Avrupaî bir hayat tarzını benimsemesi dikkate değer olmakla birlikte edebî karakterinde belirleyici olan onun Osmanlı hüviyetidir. Dilde sadeleşme veya millî edebiyat fikirlerinin teşekkül ettiği bir dönemde dahi ısrarla geleneksel olanı devam ettirmeye çalışması bununla açıklanabilir.

Yaşayan Bir Portre Olarak Midhat Cemal

Bu vadide diğer bir yazı türü de *Portreler*, *Tanıdıklarım*, *Maziden Sesler* başlıklarıyla karşımıza çıkan kendisi de tanınmış bir muharrir olan müellifin devrin tanidik simalarına dair dedikodulu - anekdotlu anlatıdır. Ansiklopedi maddesine göre kesinlikle daha canlı olan bu 3-5 sayfalık rivayetler kişiyi edebiyatları, takıntıları, zevkleri ve aşklarıyla tanımaya imkan verir. Midhat Cemal'e renkli sayfalar ayıran böylesi iki kitaba sahibiz; Yusuf Ziya Ortaç'ın *Portreler*'i ile Taha Toros'un *Mazi Cenneti*. (Ortaç, 1960, s. 188); (Toros, 1998) (Ozansoy, 2016)

Ortaç'ın, kara kalem portrelerini Münif Fehim'in yaptığı *Portreler* kitabındaki 24 simadan biri Midhat Cemal'dir ve ona 8 sayfa ayırmıştır (Oysa bir önceki Ahmed Cevdet'e 5, bir sonraki Ahmet Haşim'e ayrılan yer 4 sayfadır). Ortaç onu ilkin Birinci Dünya Savaşı'nın 'yoksul günleri'nde eskimiş kıyafetiyle Kadıköy vapurunda görür; birkaç yıl sonra Mısır

apartmanındaki Midhat Cemal ise artık zengindir, Yusuf Ziya ‘eski ve seçme eşya ile döşeli, kibar salonu’ndaki davetlilerden biri olur. (Ayvazoğlu, 2014) Öğle üstleri Abdullah Efendi lokantasında akşam üstleri Lebon Pastahanesi’dir Midhat Cemal’in durakları. Yusuf Ziya’nın ‘şık, gümüş pırıltılı saçlı, nefli papiyonlu’ Cemal’le dostluklarının pekişmesi ise yazın Büyükada Anadolu Kulübü bahçesini bekler. (Göktürk, 1987, s. 13) Burada Midhat Cemal, sandalyesini garsona çektiren, etrafında selam vererek dostlara ayağa kalkmaktan üşenen, çayını sekiz şekerle içen, cam açılrsa zatürre olacağından korkan biri olarak tasvir edilir. Hülasa, der, Ortaç; ‘bütün hayatınca güzel, ama daima parasız yaşadı. Maçka’da eski ve seçme eşya ile döşeli iyi bir apartmanda otururdu. Otomobilden başka taşıta binmezdi. Yalnız Abdullah Efendi lokantasında bol ve pahalı yerdi. Daima en büyük terzilerde giyinirdi...Ve meteliksiz gezerdi.’ (Ortaç, 1960, s.90)

Servete, kuvvete eğilmeyen sadece güzele eğilen -Ortaç’ın tabirleri- bu monden adamın bir de öbür yüzü şiirlerinde *milliyetçi* bir yüzü vardır: O önce şairdir; ‘kelimenin kafiyenin tadını alan güzel ve gür sesli şair’ ancak vatan, millet, tarih’ mevzularının milli(yetçi) şairi. *Türkün Şehnamesi* bir yana “büyük adamlar”la kendisine çok meçhul halka adanmış şiirler yan yana durur: *Atatürk’ün Heykeli Önünde, Gazi’ye, Talat’ın Tabutu Önünde* ve öbür yanda *Kolu Kesik Askere, Gençlerin Şarkısı* vs. Herhalde şiir vadisinde hatırlanacak kitle mitinglerinde milliyetçi hissiyatın ajitasyonunda onun tekrarlanan beyti Cumhuriyetin 15. yılı için yazdığı şiirin iki mısrasıdır: ‘*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır; Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.*’ (Kuntay, 1945, s. 5) Midhat Cemal popüler bellekte bugün Milli Mücadele’nin zor zamanlarda yazdığı şiirin bir beytiyle- yaşıyor. Yüzlerce sayfa tutan gazete fıkraları ve incelemelerinden sadece iki satır hatırlanılması memleket kültürünün edebiyatı ilimden daha çok sevmesinin işareti olsa gerektir. Milli Mücadelenin önderi de onun bir beytini Ulus’taki Meclis binasında memlekete sinen genel umutsuzluk havasını bir nebze dağıtmak için okumuştur:

Ölmez bu vatan, farz-ı muhal ölse de hattâ
Çekmez kürenin sırtı tabût-ı cesimi (Kuntay, 1945 s. 5).

Midhat Cemal’in ilminin edebiyata yoğunlaşması da keza bir gerçeklikti. Zira o üç ciltlik *Namık Kemal* tetkiki ile Mehmet Akif incelemesi ve tasarladığı ancak tamamlayamadığı *Tevfik Fikret* (ve *Sadullah Paşa* kitapları) hep kendisi gibi şair-yazarlar üzerinedir. Ayrıca bu kitaplar aynı zamanda sefa ehli Midhat’ın yanında çalışkan, titiz bir tarihçi portresine de kapı açar. Gene Ortaç’a göre o ‘tanıdığım insanların en çalışkanlarından biridir. Güçlükten yılmazdı. Fransızca’yı kendi kendine ve sahiden öğrenmişti. Zengin ve zarif kitaplığında okunmamış tek kitap, kenarına not yazılmamış tek sahife bulamazsınız’. (Ortaç, 1960, s. 90)

Bu şık, müsrif, yer yer huysuz ve çalışkan, hep apartmanda yaşamış ve ömrü Abdullah Efendi lokantası ile Kırım harbinden sonra Fransız sefirinin himayesinde Paris *litere cafeleri* açılan Lebon’da kısaca Beyoğlu –yazları Büyükada- civarında geçen Midhat Cemal portresine ilaveler yapan Taha Toros, onu yani memleketin ilk hukuk doktorunu ve sonra hep Beyoğlu Dördüncü noterini işyerinde 1931’de tanıır; mekân sanki 18. yüzyıl Parisi’nin salonlarının oryantal benzeridir: ‘noterlik dairesinden çok, duvarına asılmış tarihi bir fermanla, maun antika masa, koltuk ve dolaplarıyla, ünlü kişilerin bir sohbet salonunu andırırmaktaydı.’(Toros, 1998 s. 105)

Salonun müşterileri arasında İstanbul’un büyük tüccar ve sanayicileri, meşhur avukatlar, ecnebi şirketlerin müdürleri ve ‘zengin levantenler’ bulunmuş. Levantenlerin yanı sıra ve noterlik işleri haricinde de Midhat Cemal’in ‘Tatlısu frenklerinden hayli dostları vardı. Onların davetlerine, karnaval niteliğindeki eğlencelerine katılırdı. Teşrifat ve etiket kaidelerine son derece düşküdü. Bu açıdan yabancı dostlarının da hayranlığını kazanmıştı.

Alafranga görünümlüydü, ama kalbi koyu bir Türk olarak atardı... Bir Fransız edibi hangi kitapları, hangi dergileri izliyorsa, Türkiye’de de Midhat Cemal bu tür eserleri okur ve izlerdi.’ (Toros, 1998, s. 106); (Ozansoy, 2016, s. 126);(Ozansoy, 1970, s. 373); (Gezgin, 2013, s. 458).

Mithat Cemal bir “tatlısu frengi” miydi? Öyleyse o nasıl olurdu da Mehmet Akif’le sıkı dost ve *Sırat-ı Müstakim* dergisine bu kadar müddet yazı verirdi? Taha Toros ayrıca onun CHP’den mebus olma macerasına da değinir. Halit Ziya’dan başka her yazarın Meclis’e girdiği Atatürk devrinde o dışardadır. Şükrü Kaya (1883-1959) Hukuk Fakültesinden sınıf arkadaşısıdır, lakin Recep Peker (1889-1950)’in gözünde o ‘Pera donjuanı’dır! 1946 seçimlerinde dostları Orhan Seyfi (1890-1972) ve Yusuf Ziya (1895-1967) mebus olurlar ve fakat Peyami Safa (1899-1961) ile Mithat Cemal’e sıra ancak 1950 seçimlerinde gelir. Midhat Cemal Çorum’dan mebus adayı olmuştur; yanına Esat Muhlis Paşa’nın *Divanını* alır, seçmenlerine onu okuyacaktır.! Ankara’dan seçim bölgesine giderken trafik kazası geçirmiş ve yaralanmıştır. İkinci-manevi- yarasını da 14 Mayıs 1950 de alır, mebus seçilemez. (Toros, 1998, s. 112) Fakat o aynı zamanda bir yazarlık sıfatıyla ‘Tanzimat aydını’ denilen zümrenin Abdülhamid devrine de akseden ortak özelliklerini paylaşır: Daha avantajlı tahsil imkanlarına sahip İstanbul’da mukim olmak ve şiir ve roman kaleme alarak Osmanlı edebi cemaatine dahil olmak, eski kültüre vukufiyetin yanı sıra Fransızca bilmek, aydın zümrelerle konak, kalem gibi mekanlarda bir mahfil oluşturmak.

Şark ve garbın Osmanlı elitine mahsus sentezlerinde şark ve garbın sınırları caiz olan ve olmayan garbçılık gibi ortak bir mutabakat da söz konusudur: Felatun Bey ve Rakım Efendi’den Efruz Bey’e ve oradan Fatih-Harbiye’ye uzanan roman güzergahı esasen bu sentezin kültürel çizgilerini bizlere vermektedir. Daha sarıh bir ifadeyle buna Türk muhafazakarlığı da demek mümkündür.

İftira-yı Taassub Hakkında Bir Değerlendirme

1329 senesinde Tercüman-ı Hakikat matbaasında basılan 28 sayfadan oluşan *İftira-yı Taassub* bir Batı tarihi eleştirisidir. Başka bir ifadeyle oryantalizm karşıtı ve hatta emperyalizm karşıtı bir metindir. Midhat Cemal’in yaşadığı çağ, Avrupa’nın dünyanın diğer coğrafyaları ve halkları üzerinde tahakküm kurduğu ve bu konuda da kendi aralarında rekabet halinde buldukları bir zamana tesadüf etmektedir. (Said, 1995, s. 43) 1830’da Cezayir, 1881’de Tunus Fransızlar, 1882’de Mısır İngiltere ve 1911’de Trablusgarb İtalyanlar tarafından işgal edilmiş ve sömürgecilik rekabeti Avrupa’yı I. Dünya Savaşı’nın eşğine getirmişti. Bu sürecin çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu aydınlarını da etkilediği aşikardır. Bu sebeple *İftira-yı taassub* Avrupa’da sömürgecilik siyasetinin ve rekabetinin dünyada hızlandığı bir dönemde, Batı tahakkümüne karşı bir Osmanlı edibinin gösterdiği tepkidir. Eserinde Midhat Cemal, sömürgeciliğin keşif kolu olarak kabul edilen oryantalizmin silahlarını Batı tarihine doğrultmuştur. Zira onun eleştirilerinin merkezinde Batı fikir dünyasını etkileyen din/Hıristiyanlık ve taassubun genelde Doğu, özelde de İslam alemine yönelik menfi tavrı vardır.

Yaptığımız araştırma neticesinde bugünkü harflere henüz aktarılmamış olan Midhat Cemal’in bu eseri yazmaktaki amacı Batı’nın din tahayyülü ve bundan kaynaklanan siyasî ve fikrî meselelerini, çelişkilerini anlatmaktır. Bunun için izlediği strateji de argümanlarını Avrupa’nın ‘geçmiş’inde bulmaktır. Bu sayede okuyucuya istikrarlı, müreffeh ve emniyetli görünen Avrupa coğrafyasının tarihinin aslında öyle olmadığını göstermekti. Dolayısıyla Batı’nın Doğu’ya yönelik tezleriyle Midhat Cemal’in Batı’ya karşı argüman ve reddiyeleri çarpışmaktadır.

Aslında eserinin başlığını, İslam tarihi ya da Doğu’ya ait hakiki bilginin üstünün örtülmesinden rahatsız olması belirlemiştir. İftira, “bir kimseye aslı olmayan bir suç yükleme,

bir kabahat yakıştırma”, bunun yanında taassup, “bir kimseye, bir şeye karşı aşırı taraftarlık gösterme, aşırı derecede tutma ya da bir din, bir inanışa, bir fikre aşırı derecede bağlı olup onun dışındakileri düşman gibi görme” anlamına gelmektedir.¹ Midhat Cemal’e göre, müfteri ve mutaassıp Batı’dır. Bu iki kelimeyi Batı’nın genel olarak İslam ve Müslümanlara karşı önyargısını tarif etmek için kullanmıştır. Ona göre bu ön yargının arkasında Hıristiyanlıktan kaynaklanan bir taassup vardır. Midhat Cemal’e göre, Avrupa ortaçağlardan itibaren en ciddi tehdit olarak gördüğü Müslüman hasmına, Hıristiyan düzeni rahatsız eden/bozan bir mesele olarak bakmıştır. Bununla birlikte yazarımız, Avrupa’nın kendi haricindeki dünyaya ve özellikle İslam alemine dair geniş bir fikir, seyahat, polemik veya spekülatif bir literatüre sahip olduğunun da altını çizmiştir. Bildiğimiz üzere bu literatürü meydana getiren eserlerin azımsanamayacak bir kısmı Doğu’ya “dışarıdan bakan adamların” tasvirleridir. Said’in de dediği gibi, Batı kültürünün ayırt edici özelliği, egemen olmak ya da denetim altında tutmak istediği ‘öteki’ne ilişkin tasavvurlar oluşturmak eğilimi sergilemesidir. (Said, 1995, s. 167) Şu halde Midhat Cemal tam olarak Batı ürünü, yanlışlarla/iftiralarla yüklü Müslüman Şark tasavvurunu reddetmektedir.

Bununla birlikte o bu taassubun sadece Doğu’ya karşı olmadığını aynı zamanda Avrupa tarihinin farklı safhalarında Protestanlara ve bilim insanlarına da yönelik olduğunu izaha çalışmıştır. Bu minvalde Avrupa’nın kendi içinde tarihin bir çok döneminde farklı alanlarda maddi ve tinsel birlik sağlayamadığını iddia etmektedir. Ona göre bu kimi yerde siyasî, kimi yerde de dini bölünme şeklinde tezahür etmiştir. Bunun için Saint Barthelemy katliamı (1572)’ni ve daha sonra da Galileo Galilei’nin başına gelenleri örnek vererek, Avrupa tarihinde inanç temeli üzerinden yükselen bağnazlık ve şiddeti izaha çalışmıştır. Böylece Midhat Cemal Batı’ya eleştirilerini bu kadim düşmanın tarihi boyunca din adına sergilediği şiddeti ön plana çıkarma yoluna gitmiştir. Onun Avrupa tarihine eleştirel bakışını seküler olmayan bir saha üzerinden yapması, aynı zamanda taassubun Şarka özgü olmadığını gösterme çabasıdır. *İftira-yı Taassub*’un amacı İslam’ı anlatmak değil, İslam medeniyetinin yüzyıllarca Batı’da bilinçli olarak yanlış tasvir edilmesine bir tepkidir ve bu tepkiyi yazar adeta aynayı karşı tarafın yüzüne tutarak yapmaktadır. Eser Trablusgarb’ın İtalyanlarca işgal edildiği yıl yazılmıştır. Batı karşısında gerileyen/kaybeden Osmanlı Devleti imajının pekiştiği bu yıllar Midhat Cemal için Müslüman toplumun zevalini de ortaya koymaktadır. Hıristiyan dünya karşısında İslam’ın gerilemesi ya da acziyeti fikri bir yana, bu metin, Osmanlı İmparatorluğu’nun sonu ve müstemleke haline gelmiş şark coğrafyasının, en az sömürgeci Avrupa ülkeleri kadar sahil bir tarihsel varlık olduğunu söyleme çabasıdır.

Oryantalizm, Batı’da Doğu ve özellikle İslam dünyasına yönelik bilgi üretme ve yazma fiillerini tahdit eden bir fikirler kümesidir. (Irwin, 2008, s. 9) Aslında *İftira-yı Taassub*’da yükselen itirazî ses, Doğu’nun nasıl temsil/tasavvur edilebileceğine dair bilgi üretiminin Batı’nın tekelinde olmasınadır. Çünkü Irwin’in de söylediği gibi Doğu, Şarkiyatçılığın bir “yapıntısından” ibaret olduğundan, nesnel bir gerçekliği yoktur. (Irwin, 2008, s. 9) Hatta Said bunu, bir taraftan öğrenme, keşfetme, uygulama konusu iken, diğer taraftan da rüyalar, imgeler, fanteziler, mitler, takıntılar ve gereksinimler mevki olarak nitelmiştir. (Said, 1978, s. 72, Bhabha, 2016, s. 152) Hatta sömürgecilik tarihinin en azından bir kısmını Doğu’ya ait kavramlar “imal etme süreci” olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu sayede “hayali doğu” oluşmuştur. (Hentsch, 1996, s. 117, MacLean, 2009, s. 168-169) Midhat Cemal eserinde, Avrupa fikir ve edebiyat tarihinde ön plana çıkmış isimlerden alıntılar yaparken İslam karşıtı polemiklere neredeyse tek tek değinerek örnekler vermiştir.

¹ Kelimelerin anlamları için Türk Dil Kurumu Sözlüğünden istifade edilmiştir. Bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a74691a279bd9.1427311

6
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=verilst&ayn1=bas&kelime1=taassup

Ona göre, Hıristiyan dünyasında İslam ve şark hakkında yanlış bilgiler her zaman tedavülde olmuştur. Ancak buradaki güdüleyici ya da motivasyon, genelde Hıristiyanlık veya Yahudiliğin İslam'la mücadele halinde olması mıdır ya da aralarındaki rekabet midir? Midhat Cemal'in bu soru karşısında sessiz kaldığı görülmektedir. Bu, Doğu'ya dair Avrupa yazının içine sirayet etmiş "üstünlük" iddiasıyla alakalıdır. Avrupa'nın, "ötekileştirdiği" medeniyet/ler üzerindeki üstünlüğü fikri, Yeniçağlardan itibaren ona bir misyon yüklemiştir: Medeniyet götürme, Hristiyanlaştırma.

Tarihsel bir gerçeklik haline gelen Doğu-Batı çatışması I. Dünya savaşından evvel genç bir Osmanlı edibinin kaleminde taassup ve iftira kelimeleriyle Batı alemine bir tenkit olarak şekillenmiştir. Fakat 19. ve 20. Yüzyılın anti sömürgeci fikirleriyle ön plana çıkmış - Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh veya Reşid Rıza gibi Müslüman fikir adamlarında rastladığımız Batı karşısında "İslam dünyasının geri kalmışlığı" tezine (Afgani-Abduh, 1987, s. 29, Öztürk, 2006, s. 49-50) Midhat Cemal, hiç değinmediği gibi, ayrıca İslam coğrafyalarında "uyanış" ve "İslam ümmeti nasıl kurtulur" sualine cevap arayışında da olmamıştır. Yukarıda ismi geçen isimlerle hemen hemen aynı çağın insanları olsalar da, devrin meselelerine İslamcılık veya selefilik noktasından bakmaz, zira o Türk milliyetçisi bir ediptir. Diğer taraftan Kuntay'ın yaşadığı yıllarda henüz daha oksidantalizm kavramı icat edilmemişti. (Buruma, Margilit, 2009) Ancak Batı dünyasına yönelttiği eleştirilerden hareketle bugün *İftira-yı Taassub*'u oksidantalist bir metin olarak kabul etmek mümkündür, çünkü Kuntay'a göre Batı'nın tarihi sömürgecilik, ahlaki yozlaşma, ön yargı ve taassub hikayeleriyle şekillenmiştir.

Bu minvalde Midhat Cemal risalesinde Batı'nın İslam toplumlarına yönelik ön yargısına vurgu yaparken, aynı zamanda bir iç eleştiri yapmayı da ihmal etmez. Bu eleştiri İslam toplumunun değişiminin istikametine yöneliktir. Elbette "muasırlaşma/çağdaşlaşma" tabiri üzerinden tasvir ettiği bu değişimi kültür, teknoloji ve bilimle de ilişkilendirmektedir. Lakin o Batı'nın Doğu'ya dair önyargıları konusunda karamsardır. Ona göre Müslümanlar Avrupaî yaşam tarzına meyletseler ya da bilimle meşgul olsalar da Batı için "öteki" olmaktan hiç bir zaman kurtulamayacaktır.

İftirâ-yı Taassub

1329

Tercümân-ı Hakikat Matbaası

Garb'ın Şark'a bilinmez niçin nazarı muzlimdir². Garb için Şark'da her kafa, bir kubbe-i ma'bed mâhiyeti arz eder, içinde nefha-i temeddünden ârî³ bir tehlîl-i Kibriya⁴ uğultusu 'aks eden boş va'zlı bir künbed... Zekâlarımız isterse göklere kadar yükselsin, onların nazarında kâbil değil bir minâre boyunu geçmez ve bir minarenin irtifâ'⁵-ı mahdudunu geçmeyen her fikir bilindik üzerinde daima bir hilâl-i hûnîn-i taassub⁶ parlar. Bir Avrupalıya telâkki⁷ ettiğiniz zaman feslerinizin altında cedlerinizin 'imâme-i 'an'anâtından⁸ izler aradığımı dikkat ederseniz, görürsünüz. Öyle itikâd ederler ki hepimizin başında kurûn-ı vustâ⁹ asırları kara bir 'imâme gibi düğümlüdür. Gençlerimizin odasında Ferhad ile Şirin'in boyalı tesâvîri kıtaât-ı 'âlemin haritasına terk-i mevki etti, artık bizim de şu medeniyet dünyasında

² Muzlim: karanlık, gizli, belirsiz.

³ Nefha-i temeddünden ârî: uygarlık esintisinden uzak.

⁴ Tehlîl-i Kibriya: Allah'ın yüceliğini zikretmek.

⁵ irtifâ': yükseklik, yükselti.

⁶ hilâl-i hûnîn-i taassub: bağnazlığın kanlı hilali.

⁷ Telakki: Anlayış, Kabul etme, sayma.

⁸ Ananât: Ananeler, gelenekler.

⁹ Kurûn-ı vustâ: Orta Çağ.

emâre-i istiklâlimiz tabl u ilm değil buhar kazanı, râsîd dürbünüdür; artık biz de yapırdığımız yeni binâları kem nazarlara karşı kundura eskilerinin pâbus-ı kefâlet ve siyâneti¹⁰ olmaktan kotardık, artık evleri her muhtemel afetin önünde ‘inâyetü’l-hiyeden sonra sigorta ‘alâmetleri koruyor ve artık biz de on dördüncü karn-ı hicrîyi yirminci asr-ı milâdi ile muâsır yapıldık...

Evet doğru, fakat Garb garazkâr güneşden mâadâ¹¹ Şark’dan doğan hiç bir hakîkate itimad etmez.

Hususıyla dînde mûtaassıblığımızın iddiâsı ağızlarına medâr-ı teneffüsleri olan hava kadar çok girüb çıkmış bir şeydir. Mâzide bir Fatihimiz gelir, İstanbul’daki ad’â-yı dîniyle ağyâr-ı vatanına¹² hürriyet verir, yine nâmı mutaassıb olur; Valmy gibi bir sâhib-i kalem çıkar, Garb’ın kulağına feryâd eder,

İkinci Mehmed Bizans İmparatorlarının tahtına çıktığı zaman Avrupa’nın her yerinde müctemian İslâmları ezmek, harb etmek üzere Hıristiyanların kıyâm etmiş olduğunu nazara almadı, intikâm hislerine kapılmadı, mağlublar aleyhinde mukâbele-i bi’l-misl yapmadı, haklarında musâmaha ile, aluvv-ı cenâb ile muâmele yaptı, bi-terafîsiyle mağlublarının hürriyetini celb etdi, öyle bir zamanda ki Hıristiyanların bazıları en kanlı zulümler ikâ’ ediyordu.

der, dinletemez. Halbuki hâlde bir İngiliz milleti var ki akvâmın fahrü’l-ahrârı geçinir, öyle iken mâzisini karışdırsanız ad’â-yı dînine hürriyet-i mezhebiyye ihsân etmek şöyle dursun, kendi dîninini mensûbeyn-i mu‘tezîlesinden Pürütanlara Kitâb-ı Mukaddes’i başka tarzda tefsir etdiler diye o derece ezâ etmiş bulunur ki Amerika’daki müstemlekâtının İngilizlerle meskûn olmasını o zulm-ı sebâ‘anesine medyun kalır ve bunu bütün tarihler bütün hakikatler gibi yazar, öyle iken mutaassıb telakki edilmez. Fransızlar milletlerin dinsizi bilinirken Sen Bartelemi¹³ vak‘asında Protestanlara o kadar î‘atisâf¹⁴ etmiş olurlar ki bir çok ricâl-i irfânlarının kaçıp gitmesine bu vak‘a bâdi u mebde olur.

Dokuzuncu Şarl¹⁵ saray-ı saltanatının penceresinden Protestanlara kurşun atar ve bu fâci‘anın ikâ‘ı¹⁶ için Dokuzuncu Şarl’ın hemşiresiyle Dördüncü Hanri’nin düğünü gecesinin sâbahı intihâb edilir, çünkü bu vesile ile bütün Protestan-ı e‘âzımının toplu bulunacağı evvelden kesdirilir; hülâsa taht-ı saltanat ve hacele-i visâl¹⁷ gibi eşyâ-yı maddiye içinde ezvâk¹⁸-ı beşer hâdimi olan iki şey Protestan katillîğidir. Öyle iken mebhâs-i taasubda latme-i hakâreti¹⁹ tarihimizin cebîn-i şân ve şerefine en çok Fransa’nın eli ve ayağı urur (vurur), fakat onların taassublarına ‘âid bir iddia bir yerde mevk‘i-i mer‘iyet²⁰ bulmaz.

Bir kere düşünülürse bin kere teslîm edilir ki dînimizin dünyaya temâsı mukaddes cevâm‘inin temel direkleri ve ahlâkî ahkâmının ve vicdânî ikâzlarıyladır. İmâm-ı Â‘zam gibi asrının fehâme-i minferdi olan bir adamın dünyada hümdarlıktan sonra en mehâbetli bir mevk‘i olan hâkimliğe tayîn olundu, fakat emr-i kazâda muhtî²¹ olmaksızın mes’uliyeti te‘mil ederek kâdı olmayı kabul etmedi, istifâsı darb ile, hapis ile mukâbele gördü. Halbuki Garb’da Mesih’in minyatürü yahud karikatürü olan Papa, lâyahûti? olduğunu iddia ettiği halde Milâdin

¹⁰ Siyânet: Koruma.

¹¹ Mâ‘adâ: Başka.

¹² Ağyâr-ı vatanına: din ve vatan düşmanlarına.

¹³ Saint Barthelemy Katliamı 23-24 Ağustos 1572.

¹⁴ İ‘atisâf etme: Hakkaniyetsizlik.

¹⁵ IX. Charles (1550-1574).

¹⁶ İkâ: yapma, etme, dayanma, istinat etme.

¹⁷ Hacele-i visâl: Gelin, gerdek odası.

¹⁸ Ezvâk: Zevkler, hazlar.

¹⁹ Latme-i hakâret: Hakaret tokadı.

²⁰ Mer‘iyet: yürürlük.

²¹ Muhtî: Hataya düşüren, yanılınan.

13 üncü asrında Papa Sekizinci Bonifas²² muhterisi hud'a-i siyâset meydanlarına atıldı; Fransa Kralı Güzel Filiple²³ meşâgil-i dünyanın en maddisi olan bir kilise vergisi işinden bir ihtilâf açdı ve bu vak'a biri Avinyon'da diğeri Roma'da iki Papa olmak üzere Papalık mevk'inin ikiye inşikâkını²⁴ neticelendirerek ser-teslîs-i maskara ve mudhık bir esnâniyet arz etdi. Tarafeynin hali bir kere kıyâs buyrulsun.

Avrupa'da dîn her şeyde âmil-i mutlakdır. Rahm-i maderden çıkarken çocuğun kulağı, serîr-i pederi otururken hükümdârın tac mevrûsu, zevç-zevcesine temâs ederken nefis-i emmâresi²⁵, meyit mezarına inerken gariban libâs ve elbisesi Papazın elindedir. Mesela Rusya'nın Büyük Petro gibi 'adâd-ı atîka²⁶ muarızlığını bu yolda oğlunu idam ve karısını darb etmek derecelerine îsâl²⁷ eden hürü'l-'inân-ı irfân bir hükümdârî taht-ı saltanatını Kazakların süngüleri üzerinde –ki pençe-i tegallübün parmaklarına yahud sicin-i esâretin parmaklarına benzer- mütezelzil görünce Ortodoks Papazların, - bataklıkta yetişen sazlar gibi cehâlet çamurları içinde neşv ü nemâ bulan- asaları üstüne serîrini kurdu; Patrikliği kaldırdı, Saint Sinot'u açtı, riyâsetine kendi nâmına hareket eden birini tayîn ve bu suretle ruhânîn üzerinde nüfûzunu tesis eyledi.

İngiltere'de meclis-i millînin kapısı hângâh-ı medhili yahud kilise mecrâsı etmiş gibi hâlâ ad'ıyeyle²⁸ açılır.

Maks Nordau (1849-1923) diyor ki²⁹:

Vâkı'a Garb'de ne İspanya'nın onaltıncı asrındaki engizitörlerinin mezâlîm-i fazihâsından eser ne İngiltere'nin müfteris bir kraliçesi olub Kanlı Mari³⁰ nâmını taşıyan Mari Tudor zamanındaki dînî i'tisâflarından numune gösterilemez. Bununla beraber gerek Avrupa gerek Amerika akvâmı coğrafyadaki vaziyetleri icâbınca mütekâbilü'l-ikdâm olsalar bile, bir dîn sâliki olmak lüzumunu her şahsa ihtâr etmek için muhâkimi ve jandarmayı istihdâm eylemek bahsinde müterâfiku'l³¹-ruusdurlar!

İslâm'ın târih-i dînisi tetkik buyrulsun ne, Turquemada³² gibi hevâ-yı nesîmiden ziyâde hûn-ı m'asûm ile tegaddi³³ eden bir kâtil ne de Kimenes gibi umûr-ı siyâsiyede olduğu kadar 'imân-ı dem-i beşerde mütebahhir³⁴ bir ucube-i i'tisâf gösterilebilir mi?

Selim-i evvel siyâsetinde dîn maksadını takib eden bir hükümdarımızdır. Öyleyken bir onun Mısır'da, İran'da İslâmı ta'mîm etmek için biraz kanlı olan harekât ve sekenâtı, bir de mesela Teodos'un Hıristiyanlığı kabul etmedikleri için insan hakkındaki iftiras ve vahşeti mukâyese edilsin. Selim'in dökdüğü kanlar Teodos'un bezl ettiği 'ummân-ı hûn³⁵ önünde adeta fecr-i kâzibe karşı Osmanlı bayrağı kadar küçük kalır.

Avrupa'nın bugünkü dinsizlik cereyanı efrâdının havâsından bir ikisine münhasır bir meslektir. Yoksa hissiyât-ı dîniyelerine taassub mertebe-i ifrâtına vardırmaq hususunda onlar müntesibîn-i İslâm'a kıyas kabul etmezler.

²² VIII. Bonifacius (Ö. 1303).

²³ IV. Philippe (le Bel) (1268-1314).

²⁴ İnşikâk: İkiye ayrılma, çatlama, yarıma.

²⁵ Nefs-i emmare: Kötülüğü emreden ve bundan zevk alan nefise verilen isim.

²⁶ Adâd-ı atîka: Eski adetler.

²⁷ İsal: ulaştırma.

²⁸ Ad'ıye: dualar.

²⁹ *Medeniyetin Müte'âmil Yalanları*, sahife 531.

³⁰ Bloody Mary (1516-1558).

³¹ Müterâfik: Arkadaşlık eden, bereber bulunan.

³² Tomás de Torquemada, (1420- 1498).

³³ Tegaddi: beslenme.

³⁴ Mütebahhir: Geniş, derin bilgisi olan.

³⁵ Umman-ı hûn: Kan denizi.

Yine Marks Nordau diyor ki; Almanya'da bir liber-pansür- dinsizler cemiyeti yapıldı, gaye edyânın o hâmmе ilticâ eden kuyudunu da vermekdi. Cemiyetin teşekkülü üzerinden seneler geçdi, azası nihâyet iki bine bâliğ oldu. Öyle iken bu azanın içinde de pek azı vardı ki kalbinde bir 'akîde-i dîn taşımamın.

Avusturya'da kanun var, eşhâsa fâriğ³⁶-i dîn olmak selâhiyetini verir. Öyle iken ilânından beri ancak beş yüz kişi müstefid-i sarâhati oldu! Tedkik edilirse bu diyânet-i müst'afileri de iki kısımdır. Bir kısmı dîni hacele³⁷ sağdıçlığı mevki'nde kullananlar, yani bir kadına elbisesiz temâs etmek için tegayyür-i dîn edenlerdir, diğeri ise Musevîlerdir. Hatta târikîn-i dîn sınıfını Musevîler o kesretle teşkil ederler ki Avusturya'da Musevî ve dinsiz kelimeleri müterâdif bilinir; nitekim nakl ederler ki Viyana'da Darü'l-funûn kâtibinin talebeye hangi dinin sâliki olduğunu sorması bir 'an'ane imiş, Darü'l-funûn ketebe-i zarîfesinden biri fakülteye girmek isteyen bir gence diyânetini sormuş, "dinsizim azizim!" cevabını alınca "o halde niçin sadece Museviyim demiyorsunuz" tehekkümünü irâd etmiş.

Fransa öyle bir muhît ki dînin, hürriyeti taht-ı tahakkümünü 'âdat-ı milliye'nin eyâdi-i te'yîdi üstüne kurmuş. Öyle iken orada da mer'îyyet-i dîniyye mürğ³⁸-ı vahşi gibi vâz-ı kanunların kalemlerinden müteşekkil bir parmaklık arasında mahfuzdur. Kanun ki bir taraftan hürriyet-i tabî'ye haklarının hidmetkâr-ı hıfz ve teydidir, diğeri taraftan kiliselerde kapı bekçiliğidir. Hülâsa dîn müellifler tarafından terzil edilen bu savtîyârî vaizin-i kavâninin kalemlerinden müteşekkil değnek bacaklar üzerinde daima ayakda durur. Liber-pansör geçinenlerin ekserisi pederle mâderinin merbûd olduğu kiliseye müdavimdir. Dinsiz denilenlerin bir çoğu ruhlalarının ruh-diğerle en muazzez râbitası olan nikâhlarını zâhirde müddei butlânî³⁹ oldukları kiliselerin içinde, suretde düşman-ı cânîyiz dedikleri saliblerin ve rahiblerin önünde akd ederler. Hülâsa liber-pansürler içinde bile dünyaya gelirken ma'sûmunu vaftiz etdirmeyen yahud dünyadan giderken ölüsü hakkında defn-i medeni vasiyet eden pehlüvan tinetan küfr ve'l-hâd az görülür. Bu sözleri ben söylemiş olsam tabî'idir ki her... sallamaz, fakat Garb'ın nüfûz-ı nazara mâlik bir âlimi olan Marks Nordau'u yazıyor.

İngiltere'de efkâr-ı umûmiye her dîne müsâidtir, hatta dört yüz yetmiş milyon dane re'is-i tehîriyi ahkâmına sâcid kılan Buda mezhebine bir sade-dil çıkub da sâlik yahud Parsî'nin⁴⁰ güneşine mu'tekîd olmak isterse mâni olan bulunmaz. Fakat dinsizliğini i'lân eden de mücrim bilinir. Bradlaug⁴¹ isminde biri dinsizliğini i'lân ettiği için Elf mahfillerinden Millet meclislerine kadar her binanın kapısı yüzüne kapandı.⁴²

Avrupalılarca minberle maktel arasında yaşamış bir kavim biliniz, uzağa gitmeye hâcet yok, Deriyo⁴³ ile Kolla'nın müştereken yazdıkları *Osmanlı Tarihi* okunsa insan kendisini bir tarihin sahâif-i beyânî değil bir kasabın dükkânı içindeyim zan eder, bühtânları⁴⁴ da mikdâr-ı kâfi mel'ûncasınadır; Pâdişâhân-ı selefimiz hakkında zemm ile bitmeyen bir medhleri görölmez:

Mehmed-i Sâni babasının ne ulu ruhuna ne itidâl demine mâlikdi. Vâkı'â edebiyâtperverdi, vâkı'â altı lisân bilirdi, vâkı'â tarihe, rasada vâkıfıdı ve vâkı'â Venedikli bir ressam meşhûr olan Bellini (1429-1507)'yi himâye etmişdi; fakat Osmanlılarda pek nâdir olan bu sanâiti-i nefise zevki Mehmed-i

³⁶ Fâriğ: vazgeçmek, vazgeçmiş, çekilmiş.

³⁷ Hacele: Gelin.

³⁸ Mürğ: Kuş.

³⁹ Butlân: Batıllık, boşluk, beyhudelik.

⁴⁰ Parsis, Zerdüştlüğe mensup bugün Hindistan'da ve İran'ın bazı taraflarında bulunan İranilere verilen isimdir. Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-'Alâm, Tarih ve Coğrafya Ansiklopedisi*, c. 6, Mihran, İstanbul 1889, s. 663.

⁴¹ Charles Bradlaugh (1833-1891).

⁴² Maks Nordau. *Müte'amil Yalanlar*.

⁴³ Yazar burada Édouard Driault (1864-1947)'yu kast etmektedir.

⁴⁴ Bühtân: Kara çalma, iftira.

Sânî'nin fitratındaki iftirâs meyillerini ta'dil edemedi. Hikâye edilir ki Bellini, Sen Jan-Batist (Saint Jean Baptiste)'in başının kesilişini tasvîr etmek istiyordu, ressama kesik uzlâtın sahih harekâtını göstermek için Fatih kendi eliyle kölesinin kafasını kesdi; yine iddiâ olunur ki bir koyunu kimin yediğini anlamak için on dört tane hâdiminin karnını yardırdı; ve bir yeniçeri bir kadına münkâd⁴⁵ olmakla kendisini mu'âtib tuttuğu için aşkın mübtelâ-yı sevâiki olmakdan fitratının münezzeh bulunduğunu göstermek üzere o kadını idâm ettirdi.... İşte Murad-ı sâninin kendisine İstanbul fethini vasiyet ettiği adam bu mâhiyetde idi!....⁴⁶ kitabın buradan aşağısı da Bizans'ın son hükümdarına âid medâyihle tika basa doludur.

Yalnız resmindeki sakalla bıyığı değil bir pâyitaht meftûhu merdliğinin 'alâimi olarak dünyada terk edib giden gazanfer fitrat bir erkeğe bu kanlı sey'îât –eğer doğru ise- helâl olsun. Fakat Fransa'nın bu iki müfteri müellifi Fâtih'e mevhum katller, masni' idâmlar isnâd edeceklerine şu meşhûr Monaldecî⁴⁷ vak'asına bir te'vîl bulsunlar. İsveç Kraliçesi Kristin⁴⁸ yirmi yedi yaşında kraliçelikden feragat etmişti (1634), Volter'in⁴⁹ tabîrince "Fransa'nın mütefekkir adamlarına refik-i fikir olmaya askerlikden başka meziyeti olmayan İsveç milletinin hükümdarı kalmaya tercih eylemişti."⁵⁰

Bu kadın Dekart⁵¹ gibi bir allamenin yine Volter'in tabîrince hem arkadaşı hem şâkirdi idi. Fransa'nın ulemâ ve udebâsıyla hembezm olarak yaşardı. Fakat Dekart'ın bu tilmize-i dehâsı Monaldecînin bi-insâf bir kâtilidir. Hatta her çehre-i meşhûra karşı dudaklarının iltiva köşelerinde kırmızı bir hançer-i istihzâ kıvrılan Volter bu kadının huzûr-ı irfânında ta'zîm-i samimi secdeleri ettiği halde Monaldecî'nin ölüsü önünde şu cümlelerle isyân eder:

Monaldecî'nin Kristin'e karşı kabahati ne olursa olsun, madem ki Kristin hükümdarlıktan istifa etmişti, o halde cezasını kendisi icra değil, talep ve iddia edecekti; Kristin Monaldecî'yi öldürmekle teb'asından birine tertîb-i ceza eden bir kraliçe değil, şımarıklığı katle münkalib⁵² bir karıdır. Kırstin Fotenenbulu (Fontainebleau)'da olmayup da İsveç'de bulunsaydı kimseyi öldürtemezdi; Şüphesizdir ki İstokholm'de cinâyet memnu' olan hareket Fotenenbulu'da fiil-i mübâh olmak icâb etmez, bu hareketi ibâhe⁵³ edenler bu kabîl hükümdarların zir-i idaresinde bulunmaya layık olanlardır, eğer bu vak'a İngiltere'de yahud kavâninin hükümdar olduğu her hangi bir yerde geçse idi fâil cezasını derhal çekerdi, fakat Fransa nüfûz-ı kraliye, hukuk-ı milele, insaniyete su-i kâd olan bu cinâyetin karşısında gözlerini kapadı.

Acaba yedi lisân bilmek, rasd ve tarih vâkıfı olmak Fatih'in – Deriyo kulunca – fitratında meknuz⁵⁴ vahşeti izâle etmek icâb ederken, imhâ eyleyememesine ta'ccüb olunuyor da Kristin gibi ellerine hûn-ı maktûlden⁵⁵ ziyade sirişk-i ma'sûk⁵⁶ yakışan hissiyât-ı rakika sâhibi bir kadını Dekart gibi bir allamenin refâkatini, Fransa ulemâ ve udebâsının fevâid-i müsâhebeti nasıl olup ma'îyyet celladı olmaktan kurtara mıyor?

Mehmed-i Sâni yalnız mevrûs⁵⁷ bir tahta câlis değil hiç olmazsa, meftûh⁵⁸ bir pâyitahta da mâlik bir erkekti. Saltanatın meşâgılı vicdanının gıdası idi. Fatih'in yaşadığı asırda bu gıda her yerde biraz hûnindir. Eğer Deriyo'nun kavlince yirmi-otuz adam öldürmüşse muhârebâtında yirmi-otuz def'a da kendisi kendi arzusuyla ölüme ma'rûz kalmışdır. Halbuki Kristin, asrının bu mâhiyetde bir tacdârı mıdır? Kafasında İsveç tacının

⁴⁵ Münkâd: Boyun eğen, itaat eden.

⁴⁶ "Deriyo" ve "Kulla"nın "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi" unvânlı eser-i müştereki.

⁴⁷ Gian Rinaldo Monaldeschi 1626-1657.

⁴⁸ Christina 1626-1689).

⁴⁹ François Marie Arouet Voltaire (1694-1778).

⁵⁰ *Loiy Katoriz Tarihi* – Volter.

⁵¹ René Descartes (1596-1650).

⁵² Münkalib: Dönen, dönmüş, değişmiş.

⁵³ İbâhe: Mubah kılma, helâl kılma, bir işin yapılıp yapılmamasını serbest kılma.

⁵⁴ Meknuz: Gizli.

⁵⁵ Hûn-ı maktûl: Maktûlün kanı.

⁵⁶ Sirişk-i ma'sûk: Sevgilinin gözyaşları.

⁵⁷ Mevrûs: Miras kalmış.

⁵⁸ Meftûh: Feth edilmiş.

Dekart felsefesine terk-i mevki' ettiği bir endâm-ı nûrânînin hassâs omuzu tarih-i insâniyetde Monaldeci'nin tayf-ı maktulünü taşımaları mıdır? Bâ-husus Fransa gibi medeniyetde üstâd-ı âlem geçinen bir devlet Volter'in pek muhikk ta'rîzince bu katlin önünde gözlerini kapamaları mıdır? Deriyo ve refik-i tahrîri Kulla bunlara cevâb vermelidir.

Fakat Garb'ın bir kısım erbâb-ı tahrîri için Müslümanlığın ve Osmanlılığın en benâm insanlarına buhtân etmek bir müfekkire eğlencesi ve bir tahrîr neş'esidir. Şikespîr (William Shakespeare) ismindeki -hacmi değil fakat münderecâtı kısmen pek büyük olan- kitâbında Viktor Hugo (Victor Hugo), Ömer gibi bir adil-i mutlak timsâline şu buhtânları ediyordur.

Yedinci asırda bir adam İskenderiye'ye girdi. Bir devenin üzerinde ve iki torbanın ortasında bulunuyordu, torbanın biri incir öteki buğday dolu idi... Bu adam ancak toprakda oturur, yalnız su içer, sade ekmek yedi. Afrika ve Asya'nın yarısını feth etmişti, otuz altı bin şehir, kasaba, istihkâm, kasr, istilâ ve ihrâk eylemişti, dört bin aded müşrik yahud Nasara kilisesi yıkmıştı, on dört câmi' yapmıştı, İran hükümdârını ve Şark İmparatoru İerakliyo (Heraclius)'u mağlûb etmişti; bu adamın ismi Ömer'di ve bu adam İskenderiye kütüphanesini yakdı... ve bundan dolaydır ki meşhurdur!

Ömer'in İskenderiye kütüphanesini yakmadığını müverrihlikte elbette Viktor Hugo'dan bir çok kere müdekkik-i mü'temen⁵⁹ olan müellifin-i Garb şimdiye kadar pek çok itirâf etmişlerdir. Öyle iken Hugo vicdanındaki İslâm gazezkarlığını en bâriz iftiralarda bulunmak suretiyle izhâr etmekden çekinmiyor. Ömer'in müdevvenât⁶⁰ -ı ma'rifet hazinesine kundakçılık etmekden berâ'iti ve hilâfete geçince mevk'inin zevâlini etbâa'ının⁶¹ menfi bir işâretine tevdi' etmesindeki ahlâken metâneti ne kadar sâbitse şu da tarihen sevâbitdendir ki Papa Sixtegen⁶² papalık mevkine geçmezden evvel o mevkie su'ûdunun çaresini hayvânât-ı zâhife gibi yerlerde sürünmekde görmüş, ve dim dik yürümek kudretine pekala mâlik iken enf mel'anetini fiten ve fezâyih kuyusundan farkı olmayan nâf-ı nâ-pakına yapışdırırb iki kat olarak koltuk değneğiyle yürümüş, kardinaller aldanmışlar, hayatı ahiretle dünyanın hassa-i şâi'alı bir mâlikânesi olan bu ma'tûhi⁶³ papalığa intihâbda beis görmemişler, herif bir kere emeli olan makama intihâbı tahkik edince koltuğundan değnekleri, çehresinden vaz'-ı meşime⁶⁴ iz-i piriği fırlatub atarak öyle bir dim dik yürümüş ve kilise ayinini öyle nevcuvânane bir na'ra u sayha ile tefevvuh etmiş ki bu defa Sikestkenin⁶⁵ 'azası değil kilisenin camları titremeğe başlamış. Bir kere Şark'da kundakçılık isnâd edilen bir halifenin "muhti olursam beni hal' edin" demesinde tecelli eden kalb büyüklüğünü bir de Garb'da layahti geçinen bir herifin nâil-i meram olmak için yerlerde sürünmek derekesine varan kepezeliğini kıyâs ediniz.

"Hazret-i Ömer" in te'lifât kundakçılığı etmediği ne kadar sabit ise Sikestgen ismindeki bu ihtirâs-ı siyâset yılanının Roma'dan bütün müellifleri bütün sanâyi'-i nefîse ricâlini hudûd hâricine kovduğu da o kadar sabittir! Aceba Victor Hugo'nun lisân-ı ta'nına⁶⁶ düşmek için bu iki mel'anet Sikestgen'in şahs-ı ruhânisinde ictimâ' edince kâfi gelmez de kütüphane kundakçılığı gibi mübtezel⁶⁷ bir iftira Şark'ın en büyük âbide-i adaletini taşlamak için kifâyet mi eder?

Papa üçüncü Pol⁶⁸ Kongregasyon Dolendeges isminde bir tedkîk-i âsâr encümeni teşkil etdi. Vazifesi Katolikliğe mugayyir eserleri men' etmekdi.... Bir kütüphane dolusu kitap

⁵⁹ Mü'temen: İnanılır.

⁶⁰ Müdevvenât: Sıralanmış, bir araya getirilmiş.

⁶¹ Etbâa': Uyruklar.

⁶² V. Sixtus (Ö. 1590)

⁶³ Ma'tûh: Bunamış, bunak.

⁶⁴ Meşime: Döl yatağı, ana rahmi.

⁶⁵ Bazı yerlerde Sixtegen, bazı yerlerde de Sikestken şeklinde yazılmıştır.

⁶⁶ Ta'n: Ayıplama.

⁶⁷ Mübtezel: Hor kullanılan, değersiz.

⁶⁸ III. Paulo (1468-1549).

yakmaktan Roma şehri dolusu Katolikliğe münâfi müellefâtın okunmasını men' etmek daha ehven bir cinâyet midir?.. Yine aynı adam Jiyordano Buruno⁶⁹ gibi İtalya felâsesinden bir zavallıyı Kalvenist (Calvinist)⁷⁰ olduğu için ateşe yaktı... Jan Hus (Ö. 1415) Reform taraftarlığı etti ve İncili İngilizce'ye tercüme eden Wycliffe (John Wyclif)'in mürûc-ı ictihâdı oldu diye diri diri ateşe yakıldı...

Mezâlim yalnız Katolikliğe inhisâr etmez. Kalven gibi dinde reform iddiasıyla ortaya çıkan bir adam doktor Michel Servet'nin⁷¹ Protestanlık'a muhâlefet ettiği için – kundakcılığını irtikâb⁷² etdi, zavallıyı ateşe yakdı. Garb'da Protestan Katoliki müellifini ve müellefâtı müzahrafât⁷³ gibi hudûd hâricine fırlatır atar, vicdanlara şeb-hûn⁷⁴ kılıb ve serâir-i muhâlefet taharri edüb insanları mahrukat gibi diri diri ihrâk eder, bu lisân-ı teşni'e düşmez, sonra Ömer'e âid bir ihrâk-ı kutub buhtânı babadan evlâda hâfızalar ziyetini olmak üzere intikâl eder durur. Farz-ı mahâl olarak Hazret-i Ömer İskenderi'ye kütübhanesini yakmışsa bu lekeyi – Garb'ın o kadar mezâlim-i rezilesi karşısında –biz bir nişân-ı mefaheret gibi vücûd-ı ictimâ'imizin en yüksek ve en görünecek yerine ref' ü tâlik etmeye razıyız! Yine tarihin rivâyetiyle sâbitdir ki Papa Beşinci Pi⁷⁵ Roma'da hekimleri “Biyedo Konfesyon” denilen berâat-ı zunûb⁷⁶ kağıtlarını ibrâz etmeyen hastalara gitmekden men' edermiş. Acaba maraz u ihtizâr yataklarına düşen aceze-i beşer, nazar-ı insaniyette, İskenderiye Kütübhanesi'nde bulunub da nazariyâtı insanların ‘adalâtından çok evvel yıpranan ümmühât-ı kutub kadar olsun merhamete layık değil midir? İkinci Hanri'nin⁷⁷ kurduğu “Şamber Ardanet (*Chambre Ardente*) Protestanları idâm ve imhâ eylemek gâye-i teşekkülü olan bir cehennemî mahkeme idi. Garb'da dîn nâmına açılan mahkemeler maktellere inkılâb ederken Şark'da dîn en büyük bir halifesini insaniyetin en hâmisiz ferdi olan bir Musevî ile müsâvât-ı mutlaka sâhalarında mürâf'aa eden mehâkim-i İslâm görülmüştür. Garb'de An Du Burg⁷⁸ isminde dilenik şehîd istikameti olan bir bigünâh, Katolik bir krala Protestanlık hakkında biraz müsâmaha rica ettiği için ateşe yakılırken Şark'ın dünyaya tenezzül itibariyle paygamberânın ahîri fakat fitratının ta'âlisi hasebiyle evveli olan birincisi muhâlefeyn-i diyânetinin dirisine değil ölüsüne nasâra cenazelerine kıyâm etmek derecelerinde hürmet gösterdi.

Garb zulm-ı dînide o mertebe-i ifrâta gitmiş ki Müslümânlar aleyhinde olduğu gibi Protestanlar aleyhinde de ehl-i salîb te'sîs etmiş... Ve Katolikler tarafından tesîs edilen Engizisyonların İngiltere'de bir 'aynı olan Huit komisyon mahkemesi Protestanlık nâmına zulümler ikâ' eylemiş...

Avrupa'nın erkekleri şöyle dursun, nisvânı için de kâtillik sanâ'atını kadınlık hassasiyetiyle mezc eden yalnız Kıristin değildir. İngiltere kraliçesi Mari Tudor, Jan Grey'i⁷⁹ öldürtmüştü. Vâk'â insân kâtillliğini –hem de mevhum şeklini- Deriyo ile Kulla Fâtih gibi bir cihângîr hakkında kâbil-i 'afv görmezler, fakat haydi biz Mari Tudor'u ve Kristin'i 'afv edelim. Bununla beraber öyle zan ederiz ki nazar-ı insaniyette biçare Lehistan Fâtih'in iki kölesiyle, bir kaç Çerkez müstefreşesinden⁸⁰ pek çok şâyân-ı himâyetdi. Halbuki zavallıyı hem on sekizinci asrın hem Avrupa'nın ortasında parçalamak üzere hîl-i siyâset meydanlarına

⁶⁹ Giordano Bruno (1548-1600).

⁷⁰ Jean Calven (1509-1564).

⁷¹ Michael Servetus (1511-1553).

⁷² İrtikâb: Bekleme, gözleme.

⁷³ Müzahrafât: süprüntü, pislik.

⁷⁴ Şeb-hûn: Gece baskını.

⁷⁵ Aziz Pius V. (1504-1572).

⁷⁶ Zunûb: Günahlar, kabahatler.

⁷⁷ Henri (1519-1559), Valois Hanedanı, 1547-1559 Fransa Kralı.

⁷⁸ Anne du Bourg (1521-1559).

⁷⁹ Lady Jane Grey (1536-1537-1554).

⁸⁰ Müstefreşe: Odalık, cariyeye.

atılan Avrupalı iki kadınla yine Avrupalı bir erkek oldu; Rusya ve Avusturya İmparatoriçeleriyle Prusya kralı 1882’de her biri Lehistan’dan cebren bir parça koparmayı aralarında kararlaştırmışlar ve Rusya imparatoriçesi en ‘azîm hisseyi almıştı. Acaba haksızlık, had’-i siyâsetin mükâfât-ı muvaffakiyeti olduğu zaman rezâil-i ahlâkiyye olmakdan kurtulur mu?

İspanya’da ikinci Filip⁸¹ kuvve-i berriyesiyle⁸² Müslümanları Endülüs’den tard ederken kudret-i bahriyesiyle de İngiltere’de Protestanları ta’azib ve tahrib ediyordu; bereket versin Armadası ahkâm-ı kader derecesinde kutlu olmadı, olamadı. Ve bir fırtınanın makhuru⁸³ olarak Filip’in emeli Protestanlara müteallik kısmında münkesir⁸⁴ ve mel’anetinden Müslümanlar değilse bile Protestanlar masun kaldı.

Tarih, Garb’ın dîn nâmına yapılan kepezelikler arasında yalnız katiller değil fuşş-nevâzâne⁸⁵ şenâ’atlerde tescil eder: Portekiz hükümdarı Don Alfons’un karısı, kocasının kardeşine aşık olmuştu, maşukuyla evlenmek için zevcini saltanattan iskât etmeyi düşündü. Bunun için de kocasına ‘adem-i bah⁸⁶ isnâd etmek yolunu buldu. Bundan sonra olan şeyleri ben nakil etmekten utanırım, Volter anlatsın:

Halbuki Don Alfons metin bünyeli idi, bir âlüfteden⁸⁷ çocuğu bile vardı, hülâsa kraliçenin bir çok zaman ihtiyaç ve iştahını tatmin etmişti! Bütün bunlara rağmen kraliçe kendisini fıkân-ı recûletiyle⁸⁸ ithâm etti ve mahbese atdı ve Roma’dan da Papanın mührünü hâvî bir emirnâme = bol istihsâl eyledi. Böyle bir emirnameyi Roma’nın ısdâr etmesine taaccüb edenler câlib-i hayret olan şey bütün kudret ellerinde olanların böyle bir emirnameye arz-ı iftikâr etmesidir!

İcâb edince papaların elinde bir aşık ile bir maşûkun firâş-i mülevvesi⁸⁹ arasına kurulmuş kantara-i visâllar⁹⁰ şekline giren zavallı salîb!!..

Dînin Garb’da müstebidân-hükümet uşaklığı ettiği de çok vâk’adır. Viktor Hugo Şâtıman (*Les Châtiments*)’ın 752 inci sayfasında Üçüncü Napolyon’dan ve kiliseden edebiyâtın alnında ebediyen mahkûk kalan şu cümlelerle bahsediyor:

Bırakın, bu adam bir taraftan kiliselerdeki ayin ile diğer taraftan bir hançer-i hunîn ile hükümetine takviyet versin, bırakın, kilise, yerlerde hayvânât-ı zâhife⁹¹ gibi sürünen o âlüfte-i mübtezel⁹² Üçüncü Napolyon’un gârine sıyrılınsın girsin ve yatağında yatsın!!

Fakat papalar zebun bulduklarına da tahakkümün en tavansızını yaptılar:

Almanya İmparatoru Dördüncü Hanri⁹³ afaroz edildikten sonra Papa Yedinci Gregor’un⁹⁴ Kanosa’daki kasrının kapısında üç gün üç gece baş açık ve yalın ayak bekledi. Bir hükümdar iken Papadan afv u inâyet sâ’illiği etdi ve ser-tacdârı üzerinde Almanya’nın cevâhir-i ikbâliyle müzeyyen olan tac-ı saltanatı Greguvar habisinin nâ-hunümâ-yı gayz olan kokmuş ayaklarıyla halef selef oldu.

⁸¹ II. Philip/Felipe (1527-1598), İspanya İmparatoru.

⁸² Kuvve-i berriye: kara kuvvetleri.

⁸³ Makhur: Kahr edilmiş.

⁸⁴ Münkesir: Kırılmış.

⁸⁵ Nevâzen: Okşayıcı.

⁸⁶ ‘Adem-i bah: Şehvet yokluğu.

⁸⁷ Âlüfte: Fahişe.

⁸⁸ Fıkân-ı recûletiyle: Erkeklik yokluğu.

⁸⁹ Firâş-i mülevvesi: Pis döşek.

⁹⁰ Kantara-i visâllar: Kavuşmalar köprüsü.

⁹¹ Hayvânât-ı zâhife: Sürünen hayvanlar.

⁹² Âlüfte-i mübtezel: kötü kadın.

⁹³ IV. Heinrich (1050-1106), Kutsal Roma Alman İmparatoru.

⁹⁴ VII. Gregorius (1015-1085).

Gayri Müslim milletlerde idâm-ı e'âzım meleke-i ictimâ'iyeye olmuş... Bir derecede ki *Hayat-ı İsa* isimindeki kitabında Ernest Renan şu sözleri kâide şeklinde söyler:

Muhâlifler bir memleketin daima şerefidir, ta'bîr-i diğerle bir milletin e'âzımını o milletin öldürdüğü insanlardır. Sokrat Atina şehrinin mucib-i fahridir, o Atina şehri ki Sokrat'la beraber yaşayamayacağına hüküm etti! Sipinoza⁹⁵ asr-ı hâzır Musevilerinin en muktediridir, o Museviler ki sinagogları Sipinoza'yı alçakçasına red ve tard etti!...

Renan davasında haklıdır; Kopernik⁹⁶ seyyâratın hem kendi mihverinde hem güneş etrafında tedviri nazariyesini vaz' etti. Papa nazariye-i ilmiyesini Kitâb-ı Mukaddes'e mugayyir buldu, zavallıyı mahkûm etti. Galile⁹⁷ gibi bir hikmet-i tecrübiyye dâhisini bir gün Pizza mabedinde ayın esnasında kubbeye muallak bir lambanın derecât-ı ihtizazındaki "tesâvi-yi zaman"⁹⁸ dan rakkas⁹⁹ kanununu buldu. Kilisenin o mes'ûd lambası bu suretle kubbe-i mabede mebde-i talikinden biri ilk defa ilk bir ferd-i İseviye hakikatin minhâc¹⁰⁰ münevverini gösterebilmiş oldu.

Galile arzın seyyârat-ı semâ ile beraber güneşin etrafında döndüğünü ispat ettiği zaman Cizvit papazlarının mu'amelatını Gastino *Ulûm ve Sınâyiin Dehâları* isimindeki kitabında şu yolda anlatır:

Galile'yi Cizvitler ithâm etdiler, güneşi hareketinden tevkif ederek ve sine-i fezâda küreyi daima tekâmül ve inkişâf eder göstererek Katolikliğin haktan âsumanını tahrîb etmek cinâyetle muthim tutdular... Çünkü Galile'nin nazariyesi ne tufana ne de kıyamete imkân bırakmıyordu. Binâenaleyh Galile Minero manastırının mahzenine zincir bend olarak atıldı. Ayağı uryan, sırtı mahkûmin gömleğiyle mestur olduğu halde, yetmiş yaşındaki bu ihtiyar Engizisyon cellatlarının işkencelerine uğradı.. Layemut ihtiyar, azâbın env'ânını gördü, şövale denilen sehpa-yı ta'zibe sokuldu, vücudu ip gadâbıyla ayakları demir lapçinlerle¹⁰¹ tazyik olundu; nihâyet mecburen "evet, hakkınız var dünyanın döndüğünü söylemek küfürdür" dedi, fakat vicdan azabı ile daha doğrusu irfân ızdırabıyla "ma-mâfi dönüyor" feryadını da zabt edemedi.

Nihâyet bakıyye-i ömrünü mahbesde geçirdi, öldüğü zaman gözlerini kapamak zahmetini ihtiyar etmedi, çünkü göklerde 'avâlim-i ulviyye kâşifliği eden 'uyûn-ı irfânını 'amâ ademden evvel kapamıştı... Bir defa düşünmelidir, Venedik'de bulunduğu zaman bu adam rasad dürbününü keşf ederek âsımânların seyyârelerini rü'yeti arşa müntehi¹⁰² olmuş bir bâsıra-yı sâniye mâhiyetli mirsâd¹⁰³-ı münevver hediye eden bir dâhi âhirete giderken huzûr-ı hâlikine Cizvitlerin bergüzâr-ı behîmiyeti olarak bir 'amâ perdesi götürdü... Nefrîn sana ey Katolik ve kâtil Garb!

Halbuki Şark'da Selim-i evvel Afrika ve Asya'daki memalik-i meftûhasının topraklarından ziyade İbn Kemal'in âtinin ayaklarından omuzuna sıçrayan çamurla mübâhât ederdi... Galile'nin naşının gözlerindeki perde-i 'amâ ile Selim-i evvelin türbesinin omuzundaki çamur katresi Garb ve Şark'ın nazar-ı âti önünde kara kalem iki tasvîridir...

Garb'da bacağı kırık bir taht-ı saltanat mikdarı yerden yükselen Kalikula (Caligula) divânesi hayvanına konsüllük mansıbını tevcih ederdi... Şark'da Kudüs fâtihi cenâb-ı Ömer, mülk-i meftûhuna girerken kölesinin hazâ-yı kademinde ve devesinin rikâbında¹⁰⁴ yürürdü. Biri münâsib hükûmetini atlara, eşeklere tevcîh edecek derecede mağrûr ve mecnûn diğeri

⁹⁵ Baruch Spinoza (1632-1677).

⁹⁶ Nicolaus Copernicus (1473-1543).

⁹⁷ Galileo Galilei (1564 –1642).

⁹⁸ Tesâvi-yi zaman: Zamanın eşitliği.

⁹⁹ Rakkas: Sarkaç.

¹⁰⁰ Minhâc: Açık, geniş yol.

¹⁰¹ Lapçin: Ayağa giyilen mest.

¹⁰² Müntehi: Nihayet bulan, sona eren, biten.

¹⁰³ Mirsâd: Rasad yeri, gözetleme yeri.

¹⁰⁴ Rikâb: Üzengi.

mükâfât gazâsı olan memlekete devesinin rikâbında yürüyerek girecek mertebelerde mütevâzi' iken Garb bir eliyle coğrafyadaki memâlikimizi gasp etmekten diğeri eliyle tarihteki mefâhirimizi¹⁰⁵ setr eylemekden utanmaz.

Garb'ın terakkiyât-ı hâzırasını kafamız iki göz ve bir akıl ile mücehhez olduğu müddetce inkâr edemeyiz. Fakat mâzimizdeki vahşet-i ibtidâiyyemizle de halde mu'âtab olmaya tahammülümüz kalmadı. Zulmet her yerde az çok mâzinin renk-i ruyidir. Gastino 17 inci asırda Fransa'da buharın ademinden dolayı seyâhatin su'ûbetinden bahs ederken diyor ki:

17 inci asırda bile Madam Dose Vinyi Paris'den Baluva (Bellevua)'ya kadar korkmaksızın, dehşetler geçirmeksizin gidemiyordu. Ve o zaman yola çıkmadan evvel vasiyetnâme hazırlamak mu'tâddı!...

Hangi şube-i fen var ki muhter'ileri¹⁰⁶ mesela Fransa'da gayz-ı umûmanın şehîd zî-hayatı olmasın.

Fransa'da dır ki Jofruva (Geoffroy) çıkar, buhar gemisi yapar, Sen Nehri'nin imtidâdını çeyrek saatde kat' eder, ricâlden Calun muvaffak olmadığını iddia eder; zavallı adam semere-i ihtirâ'ına nâil olmaz.

Yine Fransa'da dır ki Robert Fulton (1765-1815) isminde bir Amerikalı zuhûr eder, gemi projesi yapar, hükûmete verir, emeli de İngiltere'nin kudret-i bahriyesini zedelemek olur, aldırın bulunmaz; Amerika'ya gitmeye mecbûr kalır.

Yine Fransa'dadır ki Josef Köguno¹⁰⁷ buharlı küçük bir makina icâd eder, ihtirâ'gerde-i dehası olan makina numunesi konservatuvarın bir salonunda zamanımıza kadar gunûde-i gubâr olur kalır, halbuki İngilizler Fransa'da ihtirâ' edilen makineyi memleketlerinde mevki' tatbik ve istifadeye korlar, 1804'de Köguno'nun naşı Fransızların hissiz ve sefil omuzları üzerinde kabrine götürülürken mahsûl-i icâdı İngiltere'de Niy Kastel (New Castle) kömür madenlerinin demir yolları üstünde yürüyordu!

Yine Fransa'dadır ki Bernar Palisi¹⁰⁸ çiniciliği tesîs eder; madeniyâta, kimyada kâşifâne taharriler¹⁰⁹ yapar, hülâsa her yerde herkesçe ulemadan bilinir... Öyle iken hayatının bir kısmında o kadar müptelâ-yı zaruret kalır ki darü'l-ilmiiyesinin fırınlarına tecârib-i fenniye de bulunmak için mahrûkât¹¹⁰, çocuklarının maddelerine doyurmak için me'kûlât¹¹¹ bulamaz; evinin döşeme tahtalarını, eşyasının kâbil-i ihrâk kısımlarını 'ameliyât-ı ilmiyye fırınlarında yakar; karısı, komşuları hareketini cinnetine verirler! Zavallı mezheben Protestan'dır; Fransa buna cezâen kendisini en ihtiyâr zamanında Bastil zindanına atar! ...

Mahbesde iken bir gün yanına üçüncü Hanri terk-i mezheb teklifiyle gelir, şu cevabı alır:

Buraya gelmeye ve terk-i mezhep olmamı teklif etmeye sizi Guise'lerin mecbûr ettiklerini söylüyorsunuz, ne mezelletli¹¹² tarz-ı beyân!... Haşmetmâb, siz ki şâhâne idare-i kelâm fennine vâkıf değilsiniz onu benden öğreniniz: "itikâdımдан fâri' olmayı bilmem, çünkü ölmeyi bilirim!...

Bu hakaret-i muhakkakanın karşısında Fransızlar birer defa yüzlerini silsinler!

Fi'l-hakika, bu ihtiyâr, diri diri medfûn olduğu Bastil zindanında öldü....

Gastino Fransızların meziyet-i nâ-şinâs olmasından ne muhikk şikâyet ediyor:

¹⁰⁵ Mefâhir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

¹⁰⁶ Muhter': İcat eden. Yalandan havadisler uydurarak iftira atan.

¹⁰⁷ Nicolas Joseph Cugnot (1725-1804).

¹⁰⁸ Bernard Palissy (1510-1590).

¹⁰⁹ Taharri: Arama, araştırma, aratma.

¹¹⁰ Mahrûkât: Odun, kömür gibi yakılacak şeyler.

¹¹¹ Me'kûlât: Yiyecekler.

¹¹² Mezellet: Zelillik, hakirlik, itibarsızlık.

Memleketimiz göreneğe, efkâr-ı 'atıkaya, evhâma, her teceddüdü istihkâra muttarid suretde ve meslek şeklinde meyyaldır. Her ne zaman ki Fransa'da sanâyi'e aid büyük bir fikir-i teceddüd tehaddüs etmiş, o fikir-i teceddüd mutlaka ecnebi bir memlekete ilticâyâ, ve mutlaka tâbiyatını tagayyire mecbûr kalmış, biz Fransızların teceddüd Prometesi'ne karşı yalnız kayamız ve yalnız kara kuşlarımız var!...

Rönesans devrinin büyük ulemasından bir Etiyen Dole¹¹³ var ki tîbâ'atin rûknü müfidi ve ilk şehididir. Tabîrimi câ'iz görünüz; yalnız edyânın değil ilm ve irfânın da kudsiyetmâb şühedâsı vardır! Bu zât tahrîr ettiği eserlerini temsil etmeye başlayınca 'engizitör'ler hayatına alenen su-i kasd etmek isterler, beceremezler, nihâyet Paris İlâhiyat Fakültesi biçireyi dinsizlikle lekeler, Mober meydanında salb¹¹⁴ ve ihrâk eder.

Gutenberg¹¹⁵ ile Piyer Şofr¹¹⁶ ve Jan Fust'un¹¹⁷ te'sîs-i tîbâ'it için gizli çalışmaya mecbûr olduklarını yine müellif Gastino kitabınının 25 inci sahifesinde şu yolda anlatıyor:

Bütün bu mesâ'i gizli ceryân etmek ıztrârı¹¹⁸ idi; Çünkü on beşinci asr milâdide Avrupa'da efkârı tenvîr etmeye kalkışmak sihirbazlıkla, hareket-i iblisâne olmakla tavsîf edilirdi!...

Yine Fransa'da Döni Papen¹¹⁹ buhar kuvvetinin kâşif-i evveli idi, fakat mezheben Protestan'dı, Hanri'nin Protestanlara verdiği Nant (Nantes) fermân-ı müsâade bahşâsının¹²⁰ feshi vak'ası üzerine hayatını kurtarmak için Almanya'ya kaçtı, o hayatını ki: zaruret bi-pâyân¹²¹ u memat eâzım¹²² olan 'azîm bir nisyân içinde intiâ¹²³ buldu!

Bu sözlerden maksadımız Fransa'ya hakaret etmek değildir, hakâik-i târihiyye tehkikiye eylemektir; Pier Loti'nin maskat re'sini re's-i ta'zîmimizde taşıyoruz.

Reform Muhârebeleri isimindeki kitabında Jül Bastid'in¹²⁴ yukarıda bir nebze bahsi geçen Sen Bartelemi fâciasını hâvi olan şu sahîfeleri, Garb için bilmem ki bir medeniyet-i mâziye vesikası mıdır ?:

Katerin dö Mediçi¹²⁵ ile Dokuzuncu Şarl (Charles), Dük d'Anju (Dük d'Anjou), Dük dö Roç (Rochelle), Loren (Lorraine) Kardinali, Dük dö Giz (Guise'e Dükü) toplanırlar: Protestan sanâdidinin¹²⁶ bir gece içinde tamamen temizlenmesine karar ittihâz ederler, dinî kongregâsiyonların rü'esâsı da bu işde kısmen müşterekti. Sabah vakti Sen Jermen Lukserua (Saint-Germain l'Auxerrois) kilisesinin çan kulesi katliâm işaretini âfak-ı nâimenin kalbinde tanîn endâz eder. Kötülükler o sâatde zaten ayakda idiler. Amiral Kolinyi'nin¹²⁷ evine doğru yürürler. İsviçreli bir yüz başı olan Diyanoviç Beme (Jean Charles D'Ianowitz) Kolinyi'nin evine girer. Amirali yatağında boğazlar, yatak odasının penceresinden kaldırımlara ve evin önünde duran Dük dö Giz (Guise)'in ayaklarına atar. Zaten Protestanların evlerine kırmızı salîb işareti konulmuştu.

¹¹³ Étienne Dolet (1509–1546).

¹¹⁴ Salb: Asma, çarمیha germe.

¹¹⁵ Johannes Gutenberg (1398–1468).

¹¹⁶ Pierre Schoeffer.

¹¹⁷ Johann Fust (1400-1466).

¹¹⁸ Iztrâr: Mecbur.

¹¹⁹ Denis Papin (1647-1712).

¹²⁰ Bahşâ: bahşeden.

¹²¹ Bi-pâyân: Sonsuz, tükenmez.

¹²² E'âzım: Pek büyük olanlar, büyük adamlar.

¹²³ İntihâ: Sona erme, bitme, tükenme, nihayet, son.

¹²⁴ Jules Bastide (1800 – 1879).

¹²⁵ Catherine de Medici (1519-1589).

¹²⁶ Sanâdid: Başkanlar, ileri gelenler.

¹²⁷ Gaspard de Coligny (1519-1572).

-İstidrâd¹²⁸-

“Meğer bugün bazuyu himâyet ve müdâvâtı¹²⁹ tezyin eden salîb-i ahmeri Garb bir zamanlar ne vazifelerde istihdâm edermiş!.”

Katolikler evlere hücum ederler; bir katliamdır başlar. Kanın ve katliamın verdiği sekr-i vahşetle¹³⁰ kral silahlanır, Protestanları öldürmeye koyulur. Bir çok Protestan zadedânı o sırada Luvr (Louvre) sarayında bulunur, kont “dö” zavallıları birer birer çağırır ve birer birer İsviçrelilere ve o vâsita ile melikü'l mevte teslim eder. Katli'âm bütün gün sürer, dînin sârını almak için başlayan idâm-ı umûmiye gasb u gâret emeliyle, alacaklısından kurtulmak kastıyla, hasmının şerrinden masun kalmak fikriyle, vârisinin mirâsına konmak arzusuyla öldürenler de karışır, hatta cinâyetleri cezâsız kalacağı için bir kaç maktul kanıyla alçaklıklarını irvâ ve iskâ¹³¹ etmek isteyenler de bu kabileye katılır. Hatta garîpdır, Şar Paninye gibi bir filosof ve bir tabip Ramos gibi ulemadan bir adamı aralarındaki meslek-i ilmî rekabeti sâikasıyla mekteplilere öldürtür. Saray kralının etrafı çıplak ölümlerle dolar, çünkü maktulünün eşyası yağma edilir, Katerin dö Medici maiyetine saray kadınlarını alır, maktullerin temâşâsına pür meserret¹³² koşar, ölümlerin nâşî hakkında aralarında bi-edebâne latifeler geçer! Emvât Sen Nehrine atılır, ilk günde katli'âm iki binden aşağı rakamda kalmaz; kan Paris'de ve mülhakâtında 25 Ağustos'dan 13 Eylül'e kadar akar... Kolinyi'nin naşî parça parça mon fukön (Montfaucon) dar ağacına kaldırımlarda sürütülerek getirilir. Kral maiyetiyle maslûbu¹³³ görmeye gider. Amiral dar ağacına ayaklarından asılmıştı. Çünkü başı yoktu. Ve çünkü re's-i maktû'i¹³⁴ Roma'ya gönderilmişti. Zavallı re's-i mütefekkirî bir çuval samanı istihlâf eylemişti. Ceset maslûbunun kafa yerinde manzûr olan bir demet kuru ottu.”

Yine bu Bartelemi (Barthelemy) fâciasının mürettib-i mel'ûnu olan Katarin dö Mediçi'dir ki, Navar (Navarre) kraliçesi Jan de Albre (Jeanne D'Albret)'yi ıtriyatcısı Florenten Röne (Florentine Rene)'nin hazırladığı zehir-i âlûd gânetlerle¹³⁵ tesmîm eder.

İskoçya'da kraliçe Mary Stuart Katolik'di, teb'ası tarafından tard ve red olunur, İngiltere'ye sığınır, Kraliçe Elizabeth biçareyi mahbese atar, nihâyet öldürtür. Hülâsa Garb'da saray-ı saltanatların naz u n'am behiştisi içinde perveriş bulmuş kadınlar 'akûr behimeler gibi birbirlerini boğazlarlar, fakat yine herkesin ağzında şarkın dastan-ı vahşeti, Garb'ın medâyih-i rıfk u ra'feti dolaşır.

Don dö Giz (Duc de Guise)'in Dreux'de Dük d'Anju (D'Anjou)'nun Jarnak (Jarnac)'da Katolik mezhebi nâmına Protestanlık mensublarına açdıkları muharebenin kanları târih-i hâdisât-ı beşerde kâr'ilerinin göz yaşlarıyla her dem taze durur. Öyle iken Garb'da kâtille rmakdul cesedlerinde ceriha-i memmat açmamışlarda 'ameliye-i tıbbiyye yapmışlar gibi Garb'ın menâkıb-ı ra'feti kitâblarda, mektûblarda medâr-ı kelâm olur.

Dîn cidâlini Avrupalıların sokmadığı yer mi kalmıştır....

Ernest Lewis diyor ki:

“İngiltere Hindistan'a nüfûzunu sokduğu zaman Hindistan eski itikâdını taşırdı, ineğin hayvan-ı semâvî olduğuna mu'tekiddiler¹³⁶. İngilizler yapılan fişengleri inek yağına batırmak isterler, Hindliler mâni' olur, nihâyet “Nana sâhib”in riyâseti altında ihtilâl çıkar, vâkı'â Hindliler İngilizlere vahşetle mu'âmele ederler, İngiliz askerleri de zavallı Hindlileri topların ağızlarına bağlayıp ateşlerler.”

Şarkın hangi yerinde Müslümân olmayan milletlerden biri dinlerinin bir 'akîdesini icra-yı hükûmetden mümânaat¹³⁷ gördüler? Rumlar dinlerinin kâ'idesi olmadığı ve kavimlerinin şımarıklık kabîlinden bir 'âdeti olduğu ve memleketi ma'rekeye¹³⁸ çevirdiği halde paskalyalarında silah atmaktan men' mi edildiler?

Reform'u Lutherlerden Kalvenlerden ziyade tıbâ'atın ibdâ' ettiği; Amerika'yı Kristov Kolumb (Christoph Colomb)'dan ziyade pusulanın keşf eylediği Avrupa'ya hürmet!..

¹²⁸ İstidrâd: Münasip bir yerde konu dışında bir şey anlatmak, konuya açıklık getirmek.

¹²⁹ Müdâvât: Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme.

¹³⁰ Sekr-i vahşet: Vahşet Sarhoşluğu.

¹³¹ irvâ ve iskâ: Sulama ve suya kandırma.

¹³² Meserret: Sevinç, şenlik.

¹³³ Maslûb: Asılmış, asılarak öldürülmüş.

¹³⁴ Re's-i maktû': Kesik başı

¹³⁵ Âlûde-gân: Bulaşmış, bulaşık.

¹³⁶ Mu'tekid: İnanmış, itikat eden, bağlanmış.

¹³⁷ Mümanaat: Engel olma, menetme, önleme.

¹³⁸ Ma'reke: Savaş meydanı.

Fakat otudafeleriyle (auto-de-fé) engizisyonlarıyla, Piyer Lermitleleriyle (Pierre l'Ermit) urbanlarıyla, harita-i hüviyetinin deniz dalgalarından ecsâd toprağı, toprak kütlelerinden şühedâ kanı sızan hûn-rîz¹³⁹-i Garb'a da lanetler...

Hürmetimiz Vatikan'ın bânisinedir, câlisine değildir. Noturdam (Notre Dame) Kilisesi'nin dışı bizce müstahsen, fakat içi mesâdir.

Godofruva¹⁴⁰ Kudüs'de salîb nâmına yetmiş bin Müslüman öldürür, Selahaddin salîb muhârebelerinin 'alemdâr-ı 'anûdi¹⁴¹ olan İngiltere Kralı Arslan Yürekli Rişar (Richard)'a hekîm gönderir, müdâvât ettirir!

İnsâniyetin kanûn-ı adl ve re'fetini karısı Isabel'den daha ziyade salâhiyetiyle ve daha ziyade neş'e-yi behimiyetle istifrâş¹⁴² eden kötülük beşinci Ferdinand Müslümanları İspanya'dan hayaen ölmekden ziyade meyten tard eder, o kadar şiddet gösterir ki nisbet edilse milel-i mütemeddineden her biri bugün veba gibi, kolera gibi 'alel sâriyeyi bile memleketlerinden daha mihmân-nevâzâne tavır ile kovarlar!

İspanya'daki Katolikler Endülüs'deki hazâin-i kutubu yakarlar. Halbu ki Abbasiler Şark İmparatorluğu üzerinde muvaffakiyet-i mühimme elde ettikleri zaman tazminât-ı harbiye olarak Yunan Filozoflarına 'âid nefâis âsârı isterler.

Şark Harun el-Reşid'in eliyle Şarلمان'a¹⁴³ sefir ve hediye gönderir, emeli Şark ve Garbı bir birine yaklaştırmak olur. Halbu ki Garb ittifak-ı mukaddes akd eder. Bugün dehân¹⁴⁴ ve karine her yeni icâd edilen evfâh-ı nâriyenin¹⁴⁵ lü'ab-endâz istihfâf¹⁴⁶ olduğu hukuk-ı milelden Müslümanları istisnâ eyler, hukuk-ı düvel gibi bir insâniyet ve hakkâniyet mecmu'a-yı kavâ'idinin İslâmiyet'e şumûlü ta Paris mu'âhedesine kadar te'hîr olunur. Öyle iken Müslüman denilince yine Garblıların hatırına sarıktan, misvakdan, rükû' ve secdeden, kandan ve katilden i'mâl edilmiş bir canavar gelir.

Garb'ın Şark'ı layık olduğu nazar-ı takdir ile gören erbâb-ı insâfî pek az, fakat var, bu kadar telh-i hakâikden¹⁴⁷ sonra ta'dil-i ıztrâb için, ne diyorlar, dinleyelim:

Türkler Şark akvâmı içinde en birincisi, en muhteremidirler; tynetleri necîb ve büyükdür. Cesâretleri gayr-ı münkerdir. Fezâil-i dîniyye ve medenîyyeleri her bitaraf fikre takdir ve hürmet ilkâ edecek mâhiyetdedir.

-Lamartin¹⁴⁸, Şark Meselesinin Halli-

Ancak Müslümanlardır ki edyân-ı sâire sâliklerini kendi dînlerine emelle etmek hem de müsâmahalı davranmak gibi iki muhtelif mesleği hem peygamberlerinin dînlerini neşr etmek için silaha sarılmak hem de dînlerini terk etmeyenleri kendi hallerine terk eylemek suretiyle mezc etmişlerdir.

-Amerika, İskoçya, Şarlken hakkındaki tarihlerin mü'ellif-i meşhuru Wilyam Robertson¹⁴⁹-

Tarihte Heretiklerin lehm-i ma'sûmu¹⁵⁰ İspanyolların kurduğu odun yığınları üzerinde alevler içinde yanıp kül olduğu ve 16. asırda Hıristiyanlar bir birlerini boğazladıkları bir zamanda Müslümanlar mağlûp satvetleri¹⁵¹ olan akvâmın dînlerine ri'âyet ediyorlar ve onların mü'essesât-ı ruhâniyelerine te'sisât-ı idare mâhiyetini veriyordular.

-Cahe, Şark Meselesi-

Dünyada İslâmiyet gibi galebesi seri'i ve şa'saadar dîn olmadığı gibi dîn-i İslâm kadar müsâmahakâr, 'âlicenâb bir dîn de yokdur.

Piyer Lafayet (Pierre Lafayette), *Beşeriyetin Büyük Tipleri* İsmindeki Kitâbının Birinci Cildi-

¹³⁹ Hûn-rîz: Kan dökken, kan dökücü.

¹⁴⁰ Godefrey de Bouillon (1060-1100).

¹⁴¹ Ânûd: İnatçı.

¹⁴² İstifrâş: Yataklık yapma.

¹⁴³ Karl I./Carolus Magnus (742-814).

¹⁴⁴ Dehân: ağız.

¹⁴⁵ Evfâh-ı nâriye: Ateşli silahlar.

¹⁴⁶ İstihfâf: Küçümsemek, hor görmek.

¹⁴⁷ Telh-i hakâik: Acı gerçekler.

¹⁴⁸ Alphonse-Marie-Louis de Prat de Lamartine (1790 - 1869).

¹⁴⁹ William Robertson (1721-1793).

¹⁵⁰ Lehm-i ma'sûmu: Masum et.

¹⁵¹ Satvet: Ezici kuvvet, birinin üzerine şiddetle sıçrama.

Bir kavmin diğerkavim hakkındaki en büyük kanûn-ı merhameti olan müsâmaha-ı mezhebiyyenin akvâm-ı Hıristiyanıyyeye Müslümânlar tarafından öğretilmiş olması Hıristiyan akvâm için pek hazîn bir hakîkattir.

-Papamışon-

Müslümânlığın en iyi ciheti, müsâmahakâr olmasıdır.

-Doktor Peron, *İslâmiyet*-

Müslümanların taassubu hakkındaki fikr-i umûmiye rağmen İstanbul'da gösterilen müsâmaha-i mezhebiyyenin bir misli başka bir yerde görülmez.

-Teofil Gotye,¹⁵² Nev'-i Şahsına Münhasır Türkiye-

Katolikliğin gerek mezhebî gerek rahibleri, misyonerleri İstanbul'da olduğu kadar hiç bir yerde mazhar-ı hürriyet ve himâyet olamamışlardır.

-Mon Senyör Torinaz Nansi Papazı-

Öldürme ey 'avâlimin Allahu ekberi,

Nurunla keşf-i râh-ı sevâb eyleyenleri.

Hitâm

Fiyâtı 1 Guruş dur.

Kaynakça

- Afganî, C.- Abduh, M. (1987). *Urvetu'l Vuska*, (Çev.: İ. Aydın). İstanbul: Bir yayıncılık.
- Akılın, N. (2014). *Midhat Cemal Kuntay, Hayatı sanatı eserleri*. (Yayınlanmamış yüksek tezi). Sosyal bilimler enstitüsü, Kocaeli üniversitesi, Kocaeli.
- Ayvazoğlu, B. (2014). *1924 Bir fotoğrafın uzun hikâyesi*, İstanbul: Kapı yay.
- Bhabha, H. K. (2016). *Kültürel konumlanış*, (Çev. T. Uluç). İstanbul: İnsan yay.
- Bruma, İ., Margilit, A. (2009). *Garbiyatçılık, düşmanlarının gözünden Batı*, (Çev. G. Turan). İstanbul: Yapı kredi yay.
- Durmuş, M. (1998). Mehmet Akif'in yakın dostu Mithat Cemal'in dine bakışı. *Erciyes*, Y. 21, S. 250, ss. 66-69.
- Durmuş, M. (2008). Midhat Cemal Kuntay'ın şiirlerinde ölüm ve yalnızlık temi. *Sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, S. 1, ss. 93-100.
- Ersoy, M. A. (2005). *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Çağrı yay.
- Gezgin, H. S. (2013). *Edebî Portreler*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: Kapı yay.
- Göktürk, H. İ. (1987). *Midhat Cemal Kuntay*, Ankara: Kültür ve turizm bakanlığı yay.
- Gövsa, İ. A. (1945-1946). *Türk meşhurları ansiklopedisi*, İstanbul: Yedigün neşriyat.
- Habip, İ. (1932). *Edebî yeniliğimiz II*, İstanbul: Devlet matbaası.
- Hentch, T. (1996). *Hayali Doğu*, (Çev.: A. Bora). İstanbul: Metis yay.
- Irwin, R. (2008). *Oryantalistler ve Düşmanları*, (Çev.: B. Tırnakçı). İstanbul: Yky.
- İnal, İ. E. M. K. (1988). *Son asır Türk şairleri*, C. 2, İstanbul: Dergâh yay.
- Kahraman, K. (2002). Kuntay, Midhat Cemal. *DİA*, c.26, ss. 379-380.
- Kahraman, Â. (2010). Şinasi. *DİA*, c.39, ss. 166-169
- Kuntay, M. C. (1945). *Türkün Şehnâmesinden*, İstanbul: Tasvir Neşriyatı.
- Kuntay, M. C. (1976). *Üç İstanbul*, İstanbul: Sander yay.
- Kuntay, M. C. (2014). *Mehmet Akif, Hayatı-seciyesi-sanatı*, İstanbul: Oğlak yay.
- MacLean, G. (2009). *Doğu'ya bakış, 1800 öncesi dönem İngiliz yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. S. Akıllı). Ankara: ODTÜ yay.
- Necatigil, B. (2016). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*, İstanbul: YKY.
- Okay, M. O. (2005). Milli Edebiyat akımı. *DİA*, c.30, ss. 72-74.
- Ortaç, Y. Z. (1960). *Bir varmış bir yokmuş, Portreler*, İstanbul: Yeni matbaa.

¹⁵² Pierre Jules Théophile Gautier (1811-1872).

-
- Ozansoy, H. F. (1939). *Edebiyatçılar geçiyor*, İstanbul: Kanaat matbaası,
- Ozansoy, H. F. (1970). *Edebiyatçılar çevremde*, Ankara: Sümerbank kültür yay.
- Öztürk, M. (2006). Oksidentalizm bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü. *Marife*, 6, 3, s.43-69.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*, Londra: Routledge and Kegan Paul.
- Said, E. W. (1995). *Kültür ve emperyalizm*, (Çev. N. Alpay). İstanbul: Hil yay.
- Sanay, A. B. (2002). *Midhat Cemal Kuntay, hayatı, sanatı ve eserleri*, Ankara: Kültür bakanlığı yay.
- Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk edebiyatı tarihi*, Haz. Abdullah Uçman, İstanbul: Dergah yay.
- Tanzimat'tan bugüne Edebiyatçılar ansiklopedisi*. (2010). C. 2, İstanbul: Yapı kredi yay.
- Toros, T. (1998). *Mazi Cenneti I*, İstanbul: İletişim yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1982). C. 5, İstanbul: Dergah yayınları
- Yetiş, K. (2007). *Dönemler, problemler şahsiyetler aynasında Türk edebiyatı*, c.2/1, İstanbul: Kitabevi yay.
-